

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2014-2015

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Olga Kalašová

Poruchy chování dospívajících dětí umístěných ve školských
zařízeních s ústavní nebo ochrannou výchovou

Praha 2015

Vedoucí bakalářské práce:

Doc. JUDr. Mgr. Spurný Joža, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR COMBINED STUDY

2014-2015

BACHELOR THESIS

Olga Kalašová

Conduct disorders adolescent children placed in educational facilities with institutional or protective custody

Prague 2015

The Bachelor Thesis Work Supervisor:

Doc. JUDr. Mgr. Spurný Joža, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 28.2.2015

Olga Kalašová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu práce Doc. JUDr. Mgr. Jožovi Spurnému, Ph.D. za součinnost při konzultacích a připomínek. Poděkování také patří sociální pracovníci výchovného ústavu Děčín Petře Vondráčkové, DiS., za poskytnutí vybraných případových studií a další informace vedoucí k poznání poruch dospívajících dětí umístěných v těchto zařízeních.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá poruchami chování dospívajících dětí umístěných ve školských zařízeních s ústavní nebo ochrannou výchovou. Práce se skládá z teoretické části a praktické části. Teoretická část je zaměřena na právní normy výchovných determinantů a poruch chování s podrobným rozbořením počátku chování. Souhrn poruch chování a vypracování kompozice předchází v praktickou část, která se věnuje případům, z poskytnuté dokumentace. V praktické části jsou popsány anamnézy dospívajících, umístěných ve školských zařízeních s ústavní nebo ochranou výchovou. Pozornost je věnovaná čtyřem případovým studiím a jejich analýze: působení rodiny, školní docházky či nadměrného užívání alkoholu nebo jiných psychotropních látek. Související informace jsou čerpané z rozhovorů se sociální pracovníci výchovného ústavu. Závěr praktické části se věnuje komparaci výstupů případových studií a subjektivních názorů a zkušeností sociální pracovníce výchovného ústavu.

Klíčová slova

Determinant, dítě, jedinec, mladistvý, adolescent, porucha chování, případová studie, výchova.

Annotation

Bachelor thesis deals with behavior disorders of adolescents placed in school facilities of institutional or protective custody. The work consists of a theoretical part and a practical part. The theoretical part is focused on the legal standards of educational determinants and behavioral disorders beginning with a detailed analysis of behavior. Summary of behavioral disorders and the development of composition precedes the practical part, which deals with cases from the provided documentation. The practical part describes the history of adolescents placed in educational facilities with institutional or juvenile detention. Attention is paid to four case studies and analysis: influence of family, school or excessive use of alcohol or other psychotropic substances. Related information is drawn from interviews with a social worker educational institution. Conclusion The practical part is devoted to a comparison of outcomes of case studies and case outcomes subjective opinions and experiences social worker educational institution.

Key words

Determinant, child, individual, juvenile, adolescent, behavior disorder, case study, education.

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 VÝCHOVNÉ DETERMINANTY	10
1.1. Mladistvý s ohledem na věk	10
1.2. Rodina	13
1.3. Výchova	14
2 PORUCHY CHOVÁNÍ	17
2.1. Sociální klasifikace poruch chování	21
2.2. Disociální porucha chování	23
2.3. Asociální porucha chování	25
2.4. Antisociální porucha chování	27
PRAKTICKÁ ČÁST	32
3 PŘÍPADOVÁ STUDIE	32
3.1. Případová studie Radka	32
3.2. Případová studie Petra	36
3.3. Případová studie Lukáše	40
3.4. Případová studie Marka	44
ZÁVĚR	49
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	51

ÚVOD

Téma své bakalářské práce jsem si vybrala z důvodu osobního zájmu hlouběji porozumět problematice poruch chování dětí a mladistvých. Bakalářská práce je rozdělena na dvě části. V teoretické části jsem čerpala z četby odborné literatury a ze zákonů týkajících se daného tématu. V praktické části jsem se zaměřila na případovou studii a subjektivní názor pracovnice sociálního zařízení.

První kapitola teoretické části se zaměřuje na teoretická východiska a klasifikaci základních pojmů. Jaký vliv má na jedince výchova, rodina a potažmo společnost, ve které jsou striktně daná zákonem stanovená pravidla, kterými by se měl jedinec řídit, aby z jeho strany k porušování těchto pravidel nedocházelo. V první kapitole práce se věnuji výchovným determinantům, které šířeji popisují ve třech podkapitolách.

První podkapitola je zaměřena na mladistvého s ohledem na věk: raný školní věk, střední školní věk a adolescence.

V druhé kapitole přecházím k tématu rodina. Rodina je důležitou institucí s funkcí sociální ochrany svých členů. V kapitole akcentuji zázemí, ve kterém jedinec vyrůstá, a které se podílí na jeho sociálním působení.

Poslední, třetí podkapitolou je výchova, kterou je možno si představit jako nejdůležitější a nejsložitější lidskou činnost. Vyobrazuji zde, že jde o průběh dvou jdoucích postupů. Zmiňuji zde termíny reedukace/ resocializace. V závěru první kapitoly potom popisují etapy resocializačního procesu.

Druhá kapitola teoretické části je zaměřená na poruchy chování, které přichází již v časném dětství nebo v dětství a zůstávají do adolescence, v některých případech i do dospělosti. Zaměřuji se také na dispozice genetické a biologické, na úroveň inteligence a na vliv sociálního prostředí. Poruchy chování jsou v této práci rozdělené dle stupně agresivity, možných příčin, prevence a dále terapie.

V závěru teoretické části této mé práce je druhá kapitola rozdělena do čtyř podkapitol.

První podkapitola představuje sociální klasifikaci poruch chování, monitoruje nahromaděné úkazy chování.

Druhá podkapitola popisuje disociální poruchu chování, kam řadíme lhavost, vzdorovitost a zlozvyky.

Třetí podkapitola popisuje asociální poruchu chování, zejména útěky.

Závěrečnou, čtvrtou podkapitolou je rozbor antisociální poruchy chování, kam řadíme veškerou kriminalitu a delikvenci.

Praktická část mé práce je orientována na případové studie reálných situací čtyř jedinců, jejich rodinných a osobních anamnéz a dále na průběh ústavní výchovy, která jim byla soudně nařízena.

Cílem této mé práce je širší seznámení s problematikou dospívajících dětí umístěných ve školských zařízeních s ústavní nebo ochrannou výchovou.

TEORETICKÁ ČÁST

1 VÝCHOVNÉ DETERMINANTY

Podmínky výchovy, tzv. determinanty, mají zásadní vliv na utváření osobnosti dítěte. Vlivem těchto determinantů, které jsou součástí okolního prostředí vyvíjející se osobnosti, se (ne)realizují její genetické dispozice. Vlivem vnějšího prostředí se tak mohou úspěšně rozvíjet vlastnosti a dovednosti pomáhající ke zvyšování kvality života, či naopak může vnější prostředí způsobit deprivaci, „utlumení“ dispozic, jako např. empatii, prosociálního citění, mentální schopnosti. Co víc, může rozvinout patologické chování, společností neakceptovatelné a pro jedince jako takového devastující.

Zásadními determinanty jsou rodina – primární prostředí člověka, reprezentující kulturní prostředí dané společnosti a svět jako takový. Úměrně vývoji ji později doplňuje školní prostředí a prostředí tzv. referenční skupiny, tj. skupiny vrstevníků.

1.1. Mladistvý s ohledem na věk

Mladistvý je ten, kdo v době provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku, v případě mládeže, jde o označení dětí, kteří jsou mladší patnácti let svého věku.¹

Raný školní věk

„V rámci přechodu z předškolní úrovně prelogického myšlení do stadia konkrétních logických operací dochází k občasným nepřesnostem v hodnocení reality. Tyto projevy někdy působí jako lež, ale jde o smyšlenku, tj. nepřesné odlišení skutečnosti a fantazijní produkce, kterou samo dítě považuje za reálnou.“
(Vágnerová, 1997: 62)

„Z hlediska emoční inteligence jde o sedm nejdůležitějších aspektů:

- *sebevědomí – dítě by mělo mít pocit, že plně kontroluje a dokáže zvládnout svoje pohyby, chování i okolní svět. Mělo by být přesvědčeno, že když se do něčeho pustí, setká se jeho snaha s úspěchem, a že mu dospělí v případě potřeby pomohou,*
- *zvědavost – pocit, že je dobré a zajímavé dovídat se nové věci a že učení je příjemné,*
- *schopnost jednat s určitým cílem – přání a schopnost ovlivňovat dění a jednat vytrvale. To souvisí s uvědomováním si vlastních schopností,*

¹ Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), § 2

- *sebeovládání – schopnost přizpůsobovat a ovládat vlastní chování způsobem odpovídajícím věku, smysl pro vnitřní kontrolu,*
- *schopnost pracovat s ostatními – tato schopnost je postavena na tom, jak dítě dokáže být chápáno ostatními a zároveň ostatním rozumět,*
- *schopnost komunikovat – přání a schopnost si prostřednictvím slov vyměňovat myšlenky, pocity, představy. Tato vlastnost úzce souvisí s důvěrou dítěte v lidi kolem sebe a s příjemnými pocity plynoucími z činnosti sdílené s ostatními dětmi nebo s dospělými,*
- *schopnost spolupracovat a nalézt při společné činnosti rovnováhu mezi vlastními potřebami a potřebami ostatních“. (Goleman, 1997:187)*

Lze říci, že záleží hlavně na rodičích a učitelích z mateřských školek, kteří jedinci poskytují patřičnou pozornost a péči. Dnešní doba přináší určitá rizika, kdy oba rodiče pobývají v práci celý den a jedinec tak má možnost určit si, co se svým volným časem podnikne. Ve většině případů vyrůstá ve společnosti počítačových her či televize, ve kterých sleduje nebo se naopak učí aktivnímu životu, což přináší psychické sklony ve formě agresivního jednání. Tyto děti se v pozdějším věku mohou snadno dostat do potíží, není to však podmínkou. V případě zjištění agresivního jednání může terapie zmírnit ba dokonce odklonit dítě od jeho agresivního jednání.

„Vyspělost a dobrá úroveň rozumových schopností je jedním ze základních předpokladů pro dobrý školní prospěch, ale není jediným“. (Vágnerova, 1997:18)

Střední školní věk

Ve středním školním věku naopak prosperuje řízená skupina. Jedná se o skupinu žáků, kteří mají své názory, podněty a pohnutky. Funguje jako celek, může se stát, že i v této skupině žáků se najde jedinec, který má odlišný postoj či projev své vůle.

„V tomto věku jde teprve o první preemancipační pokusy, takže děti ještě respektují primární normy chování vštípené v rodině“. (Vágnerová, 1997: 62)

V období puberty hraje významnou roli přechod na myšlenky rozvoje, budování si vlastního postoje ve společnosti, vyslovení vlastního názoru. Někdy toto vyslovení může mít náklonost k nerespektování autority, a to nejen v rodinném prostředí, ale i ve školním prostředí.

„Potřeba dokazovat si vlastní nezávislost na společnosti se projevuje nejen odvržením jejích norem, ale mnohdy i symbolickým, eventuálně dokonce fyzickým útokem proti jejím hodnotám. Mnohé varianty chování, které se jeví jako poruchové, jsou v tomto věku dány potřebou hledat novou identitu a z toho důvodu zkoušet i dosud tabuizované nebo zakázané aktivity. Jde např. o sexuální experimentaci nebo první zkušenosti s alkoholem a drogami“. (Vágnerová, 1997: 62-63)

Pubertální², v našem případě mladistvý, se odpoutává od rodiny a hledá sobě rovné, které mu přinášejí sociální identitu.

„V první fázi puberty – v prepubertě – se začínají objevovat znaky, které dosud dítě nemělo a které jsou pro pubertální vývoj charakteristické. Nápadné je prodlužování končetin a růstové tempo.“ (Vojtík, Machová, Břicháček, 1990: 89)

Sociální identita³ představuje sebepoznávání, charakteristiku jedince a odlišnost od jiných. Tato totožnost je vytvářena nesrovnatelným vrozeným znakem, ale i získanými vědomostmi, které si jedinec často vybere. Jeho snahou je se dostat z moci dospělého, vychovatele, a tak si vytvořit individuální postoj. Tímto svým postojem se snaží dát najevo své myšlenky, pře se za vlastní názor, kdy může dojít až k tomu, že nebude respektována dospělá osoba, která se snaží působit na obecně platné principy společnosti. Nejzásadnějším cílem jedince je vytvoření a rozvoj vlastní identity, kterým je dosažení sebeúcty, pravomoci, což se může projevit mnohdy jako obtížné.

Období adolescence⁴

Na rozhraní puberty a postpuberty se začíná chlapcům ve většině případů měnit hlas, mohutní svalstvo a končí vývoj tělesného ochlupení. Tento celkový vývoj vyspělosti a zralosti otvírá půdy k erotickým vztahům k druhému pohlaví, kdy vyvrcholením je sexuální aktivita až pohlavní styk. Adolescenti si více uvědomují prioritu citů druhých.

„Na adolescenty doléhají změny v jejich rodinách, ke kterým dochází jak ve struktuře, tak i ve funkci v průběhu věku adolescenta. Strukturální změny jsou velmi často způsobeny rozvodem rodičů, odchodem jednoho z rodičů od rodiny nebo i odchodem staršího sourozence z domova. Adolescent se začíná cítit dospělým a požaduje zvýšenou autonomii a změnu přístupů rodičů. Řada rodičů se tomu staví na odpor jednak proto, že si nechtějí připustit věkové změny svých dětí i své, jednak proto, že to často přináší složité změny v obvyklém způsobu života rodiny. Ti rodiče, kteří včas pochopí nezbytnost těchto změn, se sami cítí lépe a podporují přizpůsobivost adolescentů. Podobně se však mění i vztah adolescenta k dalším vychovatelům a učitelům.“ (Vojtík, Machová, Břicháček, 1990: 103)

² Puberta – období pohlavního dospívání (VOJTÍK, V., MACHOVÁ J., BŘICHÁČEK V. a Obálka Jitka BALIHAROVÁ. *Poruchy vývoje dětí a mladistvých a jejich projevy v rodině a ve škole: příručka pro pedagogy a rodiče*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-042-4650-8., str. 88)

³ Sociální identita – je dána příslušností ke skupině (VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997, 170 s. ISBN 80-718-4488-8, str. 63)

⁴ Adolescence – termín odvozen z latinského slovesa adolescere - dorůstat, dospívat, mohutnět (MACEK, P. *Adolescence: Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. 1.vyd. Praha: Portál, 1999, 207 s. ISBN 80-717-8348-X, str. 11)

Fáze adolescence je rozdělena podle věku:

- raná adolescence – od 10 do 13 let: v této fázi se jedinec dostává z dětského období do adolescence, projevují se první známky pohlavního zrání.
- střední adolescence - od 14 do 16 let: fáze uvědomění si svého postoje, hledání sama sebe, odlišnost od svého okolí například jiným životním stylem
- pozdní adolescence - od 17 do 21 let: jedinec ve většině případů končí vzdělání a připravuje se k nástupu do zaměstnání. Přemýšlí o své budoucnosti, svých plánech a vztazích.

Každá z těchto fází má své charakteristické vlastnosti.

1.2. Rodina

Společnost od rodiny respektive od rodičů vyjadřuje základ, který je pozorován ve všech kulturách. Každé narozené dítě má post na to, aby mu matka a otec zabezpečili a obstarali základní fyziologické potřeby, zdravotní péči a mimo jiné taktéž vzdělání. Rodina⁵ je tedy důležitou institucí s funkcí sociální ochrany svých členů, kdy všichni mají určité povinnosti a práva.

„Mateřská osoba, resp. později celá rodina je pro dítě nejen zdrojem jistoty a bezpečí, ale i zdrojem informací o něm samém“. (Vágnerová, 2008: 45)

Ve svobodomyšlné rodině, rodič nechává na dítěti výběr hodnot a představ dobrého života, dítě má svou volnost, své myšlenky, svá přání. Chování dítěte je také ovlivněno velikostí rodiny. Vícečetná rodina může mít méně času na potomka v podobě komunikace, nižší verbální bystrosti či obratnosti v pozici čtenářské. Z pohledu materiálního hlediska lze předpokládat, že vícečetná rodina má nedostatek prostoru, soukromí, kdy jde o faktory, které ovlivňují nesoulad a rozpor dítěte s rodičem. Stává se, že dítě z větší rodiny může být neklidné, destruktivní, uzavírající se do sebe. V případě dětí z menších rodin lze uvést, že tyto děti mohou strádat přílišnou péčí ze strany rodičů nebo svých blízkých. V tomto případě bere rodina svého potomka, který je jediný, jako svůj poklad a také s ním jako s pokladem soucítí, přehnaně ho chrání.

„Rodina je z hlediska rozvoje dětské osobnosti nejvýznamnější sociální skupinou. Dítě zde prostřednictvím určitého dospělého, obvykle matky, získává první informace o okolním světě“. (Vágnerová, 2008: 45)

Každý člen rodiny má v jejím rámci svá práva i povinnosti, rodina má tedy i funkci socializační, avšak významným produktem rodiny je dítě.

⁵ Rodina – rodinný život je pro člověka první školou emocí (GOLEMAN, D. *Emoční inteligence: Proč může být emoční inteligence důležitější než IQ*. 1. vyd. Praha: Columbus, 1997, 348 s. ISBN 80-859-2848-5, str. 183-184)

Rodina má základní funkce, kterými zabezpečuje celou řadu úkolů. Tyto úkoly představují a uspokojují základní a prvotní požadavky dítěte v raných etapách jeho života. Jedná se především o zajištění základních biopsychických požadavků, kterými jsou jídlo, pití, komfort a pohyb.

„Uspořádání rodinného systému a pozice, jakou v něm dítě zaujímá, také ovlivní jeho další vývoj, resp. adaptaci na jiné sociální prostředí“. (Vágnerová, 2008: 46)

Rodina přináší dítěti dostatek jednacích volností, čímž je myšlen aktivní projev, seberealizace a spolupráce s druhými. Pozvolna dítě učí, co je hodnotou života a co tyto hodnoty v životě znamenají.

„Rodina formuje jedince v průběhu jeho vývoje, je významným nositelem jeho budoucích společenských rolí a identity obecně“. (Fischer S., Škoda J., 2008: 187)

Pro emocionální život dítěte je důležité, jak se rodič k němu samotnému chová, důležité je rodinné zázemí.⁶

„Jednotlivý členové rodiny a vztahy mezi nimi slouží jako model, který dítě napodobuje, event. se s ním identifikuje“. (Vágnerová, 2008: 45)

Rodiče ve výchově vykazují zejména následující nedostatky:

- rodič nedostatečně reaguje na emocionální projevy dítěte – rozčílení dítěte je banální, rodič čeká, až se dítě zklidní, nevšímá si jeho projevu jeho reakcí,
- liberální postoj – rodiče nechají dítě, aby se se svými city vypořádalo samo, někdy může dojít i k situaci, že rodič smlouvá s dítětem, aby přestalo plakat či se rozčilovat, kdy pokud dítě přestane, dostane od rodiče úplatek,
- hrdý rodič nerespektující city dítěte – jde o rodiče, kteří jsou ke svému potomkovi velmi kritičtí, přísní.

1.3. Výchova

Výchova je nejdůležitější a nejsložitější lidská činnost. Hlavním dopadem na výchovu dítěte má rodič či jiná primární osoba, např. v případech náhradní rodinné péče. Výchova má podstatný vliv na emoční schopnosti dítěte. V případě, že rodič prosazuje přesná pravidla a není schopen připustit žádnou debatu, je více patrné, že dítě nebude sebejisté, bude stísněné a zarmoucené, jeho rozvoj se může stát omezeným.

„Pokud jsou rodiče naopak příliš shovívaví a povolní, dítě si dělá, co chce, nevytvoří si mechanismus ovládnání svých pohnutek a může se z něj stát agresivní člověk“. (Train, 2001: 48)

⁶ Rodinné zázemí – ovlivňuje psychickou pohodu i v dospělosti ((VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4, str. 540)

Předmětem výchovy je obtížně vychovatelný jedinec – jedinec s poruchami chování.⁷

„Za nejúčinnější je pokládán takový způsob výchovy, kdy rodiče stanoví jasná a pevná pravidla a dětem je dovoleno o nich na rozumné úrovni diskutovat a jednat. Tak rodiče u dítěte pěstují smysl pro svědomitost, sociální odpovědnost, nezávislost a sebevědomí.“ (Train, 2001: 49)

Výchova, z pohledu výchovného procesu, jedince s poruchami chování probíhá ve speciálních výchovných zařízeních pro děti a mládež. Výchovný postup nastává momentem situování do speciálního výchovného zařízení, jehož cílem je náprava, návrat jedince k sociálním normám. Jde o průběh dvou jdoucích postupů, které ruší a upravují názor, zároveň se tvoří nové mínění shodné se sociální normou. Jde o dlouhodobější záležitost, která je ovlivňována řadou okolností.

Procesy probíhající současně

- *„ruší se navyklá schémata jednání, upravují názory, přesvědčení, kompenzuje se nevhodné rodinné prostředí (často v něm dítě nebylo nespokojené = odraz v reanci),*
- *vytváří se nové náhledy, budují nová schémata jednání odpovídající sociální normě.“* (Slomek, 2010: 29)

Výchova v etopedickém⁸ zařízení je spojena s obdobím přemoci psychickou nechuť vychovávaných.

Stupeň psychického odporu podle Slomka závisí na:

- etiologii poruchy chování,
- věku a stupni narušenosti,
- druhu postižení jednotlivých mravních vlastností,
- stupni akceptace výchovných stimulů.

Slomek také popisuje příčinu psychického odporu obvykle z nesprávné, defektní výchovy – v rodině, ale i v náhradní péči v dětském domově či náhradní rodině, v přežívajícím negativním způsobu života, v motivační úrovni prostředí, kde vychovávaný žije.⁹

Účelem výchovy je zlepšení a navrácení k respektování sociálních norem.

⁷ Předmět výchovy – jak zvládnout a pracovat s obtížně vychovatelným jedincem (SLOMEK, Z. *Etopedie: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, 198 s. ISBN 978-808-6723-846, str. 29)

⁸ Etopedie – nezabývá se jen člověkem s poruchami chování, ale studuje etiologii vzniku mravních poruch a cesty vedoucí k možné nápravě (SLOMEK, Z. *Etopedie: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, 198 s. ISBN 978-808-6723-846, str. 29)

⁹ Psychický odpor – příčiny vzniku (SLOMEK, Z. *Etopedie: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, 198 s. ISBN 978-808-6723-846, str. 29)

„Za nejúčinnější je pokládán takový způsob výchovy, kdy rodiče stanoví jasná a pevná pravidla a dětem je dovoleno o nich na rozumné úrovni diskutovat a jednat. Tak rodiče u dítěte pěstují smysl pro svědomitost, sociální odpovědnost, nezávislost a sebevědomí.“ (Train, 2001: 49)

Výchova působí sociálním a materiálním prostředím, okolnostmi, které mají na výchovu vliv a kvalitou života. Předpokladem k výchově je nadání, sklon a talent člověka, kdy tyto předpoklady má člověk vrozené nebo naopak získané vlastními ambicemi.

Podmínky, ve kterých se vykonává výchova či výchovný postup, můžeme vyčlenit na biologickou povahu, psychickou povahu a v neposlední řadě na sociální povahu.

Dochází zde k reedukaci¹⁰, s cílem resocializačního procesu, který se právě realizuje ve speciálních výchovných zařízeních pro děti a mládež.

Etapy resocializačního procesu

- *„seznamování jedince s požadavky (mimořádný vliv zde sehrává úroveň motivace a způsob komunikace) – v zařízeních charakterizováno jako vstupní fáze (adapční fáze),*
- *realizace požadavků v přímé praktické činnosti – zahájení tvorby nových návyků (jasné pokyny, vyžadování plnění režimových záležitostí, stavění povinností, jednotnost nároků),*
- *důsledné uplatňování individuálního přístupu v procesu vysvětlování, přesvědčování (ověření validnosti projevů svěřence je nezbytné – vnější prezentace nemusí být projevem souhlasu a dokladem přesvědčivosti),*
- *vnitřní pojetí požadavku svěřencem (dosažení této etapy je ovlivňováno řadou okolností: věk, doba zahájení převýchovy z hlediska dosavadní fixace nevhodných způsobu jednání, zkušenostní úroveň, vztahové záležitosti, atd.)“.* (Slomek, 2010: 33)

¹⁰ Reedukace – souhrn metod a postupů speciálně pedagogické práce s cílem resocializačním (SLOMEK, Z. Etopedie: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, 198 s. ISBN 978-808-6723-846, str. 10)

2 PORUCHY CHOVÁNÍ

Poruchy¹¹ chování můžeme popsat jako chování, které není způsobitelné k uznávání prostých norem chování na stupni odpovídajícího věku jedince. Chování se často pojí se špatným psychosociálním prostředím, nedostatečným přístupem rodiny či neúspěchem ve škole.

Obecně děti a dospívající značíme dle poruchy chování, které nerespektuje sociální normy platné v určité společnosti:

- jedinec není schopen pochopit význam hodnot a norem společnosti. Většinou jde o mentálně retardované jedince nebo o ty, kteří přichází z odlišných platných společenských kultur v tomto případě nelze mluvit o poruše chování,
- jedinec chápající hodnoty a normy společnosti, tyto neakceptuje, neřídí se jimi, v tomto případě mluvíme o poruše chování, typický jedinec je například hyperaktivní dítě.

„Porucha se obvykle projevuje neadekvátním chováním k lidem a s tím související neschopností navázat a udržet přijatelné sociální vztahy“. (Vágnerová, 2008: 780)

Do poruch chování řadíme antisociální a agresivní chování, které nastává již v časném dětství nebo v dětství a zůstává do adolescence, v některých případech i do dospělosti. Brzká klasifikace nežádoucí situace již v předškolním věku a léčba nízkými dávkami s psychoterapeutickou a sociální intervencí může mít hlavní vliv na psychosociální rozvoj pacienta. O poruchách chování se mluví obvykle až ve středním věku tj. v prepubertě. Zásadním symptomem je odlišnost, agresivita¹², ale také záchvat vzteku, výbuch zlosti, časté výtržnosti, tyranizování, opovržené vystupování či hrubé chování k jiným lidem nebo k zvířatům.

„Příčiny vzniku poruchového chování mohou být různé, obvykle se zde počítá nepříznivý vliv většího počtu různých rizik, to znamená, že jde o multifaktoriální podmínění. Tyto faktory mohou být biologické i sociální a působí ve vzájemné interakci.“ (Vágnerová, 2008: 781)

Genetická dispozice

Již v dětství můžeme rozeznat dle temperamentu určité chování, kdy nebezpečným činitelem je impulzivní jednání, dráždivost, objevení nového vzrušení, ale také absentuje zpětná citová vazba. Temperament je již od narození a je těžko ovlivnitelný. Jedinec se neztotožňuje s běžnými pravidly chování, zaměřuje

¹¹ Porucha – je trvalého charakteru a je zakotvena ve struktuře osobnosti (VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4, str. 540)

¹² Agresivita – jako rys osobnosti nebo chování, při kterém jsou porušována základní práva ostatních (VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997, 170 s. ISBN 80-718-4488-8, str. 69)

se a upřednostňuje spíše své vlastní potřeby a svá vlastní pravidla chování, proto se u něj v dospělosti ve většině případů projeví porucha osobnosti.

Biologické dispozice

Jde spíše o narušení struktury či funkcí centrálního nervového systému, která může mít různé důsledky (např. zánětlivé onemocnění mozku apod.), čímž u jedince sledujeme ve formě emoční lability, má nízké možnosti sebeovládání. Biologickou odchylku narušení lze proto pochopit jako nebezpečnou okolnost zvýšenou sklonem k nežádoucímu způsobu reagování.

Úroveň inteligence

Úroveň inteligence není okolností, která by měla výrazný vliv na vzniku poruchového chování. Je na místě podotknout, že jedinec s narušeným chováním mívá průměrnou až nižší inteligenci, která však může být spojená se školním selháním. Nepříznivý vliv k plnění školních povinností lze chápat jako jednu ze složek odmítavého postoje k sociálním normám dané společnosti.

Vliv sociálního prostředí

Zde je kladen důraz na sociální prostředí, které představuje rodina, a která jedinci poskytuje základní sociální zkušenost.

Vágnerová dále poruchy chování rozlišuje do dvou kategorií

- neagresivní – v tomto případě sice jde o porušení sociálních norem, avšak chování není spojováno s agresivitou,
- agresivní – podstatou agresivního chování je násilné porušování a zredukování práv ostatních.

Poruchy chování z hlediska neagresivnosti:

- krádež¹³ – jedinec, který se odváží ke krádeži, se dostává do pozice špatného člověka. Na pozoru by měli být krádeže jedinců, kteří tuto krádež předem plánují, připravují se na ní. Především se tento jedinec dopouští krádeže z důvodu například toulání, fetování.
- drogová problematika¹⁴ - důvodů, které přispívají k užití drog, je celá škála. Avšak lze říci, že prvním nástrojem k užití drog, je poznání něčeho nového, útěk od všedního života, nudy, dychtivost po vzrušujícím zážitku. V období adolescence je tento útěk chápán, jako útěk od problémů, který neumí či nechce adolescent řešit.

¹³ Krádež - charakterizovány záměrností, mluvíme o ní tehdy, je-li dítě schopno pochopit pojem vlastnictví a akceptovat danou formu chování (SLOMEK, Z. *Etopedie: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, 198 s. ISBN 978-808-6723-846, str. 23).

¹⁴ Drogová problematika - hovoříme o tělesné a duševní závislosti na určité látce, která ovlivňuje fyziologické a duševní projevy (SLOMEK, Z. *Etopedie: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, 198 s. ISBN 978-808-6723-846, str. 24).

- lhaní¹⁵ - jedinec si je vědom toho, že nemluví pravdu, kdy lež použil úmyslně, z důvodu dosažení svého cíle. U dítěte v předškolním věku jde většinou o lež, která se týká vzpomínek či fantazií dítěte, absentuje zde úmyslné zkreslení reality a cílenost. Jde například o příběhy, kde má dítě výhradní postavení vůdce. U jedinců, kteří již jsou školou povinné, jde o lež pravdivou, kdy v pozadí lži je vždy konkrétní účel.
- šikanování¹⁶ - šikanující bývá jedinec, který je velmi zdatný, nepozorný. Má touhu se prosazovat a dokazovat svou převahu nad ostatními. Většinou jde o jedince, který je podprůměrný, asociální, chybí mu dostatek citové vyspělosti.

„Oběť šikany bývá sociálně neatraktivní jedinec s malou prestiží ve skupině, bezbranný a s nízkým sebehodnocením“. (Vágnerova, 1997: 83).

- záškoláctví¹⁷ - povinností jedince je chodit do školy a přizpůsobit se aktivitám souvisejícím se základním vzděláním jedince. V případě, že dítě nedochází do školy z důvodu strachu z neznámého prostředí nebo z důvodu špatných známek, je zde kladena otázka, jak pomoci, aby se tomuto dalo předcházet a jak problém, který dítě má, vyřešit.

Poruchy chování z hlediska agresivnosti

„Etiologie agresivity bývá velmi různá a může souviset jak s vlivy prostředí, tak s vlastnostmi organismu jedince“. (Vágnerová, 1997: 81)

Příčiny agresivních poruch chování:

- specifické vlivy prostředí – rodič chovající se k dítěti formou agresivního projevu, kdy toto chování je ze strany rodiče přirozené, bere dítě jako chování normální, chápe tento projev jako zcela bezprostřední,
- dědičné dispozice k agresivním projevům – agresivita u dítěte se projevuje již v raném věku a je ovlivňována citovými prožitky, dítě uspokojuje pouze své vlastní potřeby,

¹⁵ Lhaní - pravá lež je charakteristická úmyslem a vědomím nepravdivostí (VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997, 170 s. ISBN 80-718-4488-8, str. 72).

¹⁶ Šikanování – lze definovat jako násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit (VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997, 170 s. ISBN 80-718-4488-8, str. 82)

¹⁷ Záškoláctví - může mít příčinu v odlišném socializačním vývoji, dítě neakceptuje povinnost chodit do školy, která je v naší společnosti normou (VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997, 170 s. ISBN 80-718-4488-8, str. 73)

- poškození mozku – jedná se především o neschopnost ovládat sám sebe, neschopnost dodržovat společenské hodnoty a normy, obvykle se jedná o jedince s příznakem onemocnění.

„Agresivní jednání lze obyčejně charakterizovat jako prostředek, vyplývající z potřeby něco získat nebo se prosadit“. (Vágnerová, 1997: 81)

Psychologická charakteristika agresivního chování

Agresivní chování je často spojené s konkrétní citovou situací, která násilnou odezvou motivuje k nebezpečnému činu.

Emoční prožívání

Násilí, které vzniká jako příčina značného citového vyladění, často se jedná o impulzivní a neplánovou činnost, která je pouhou odezvou na nepříjemné prožitky. Charakteristickou složkou citů je vztek, hněv, ale také obranná reakce, která je spojená se zvýšenou úzkostí a strachem.

„Jestliže je člověk v situaci nějaké zátěže, která je doprovázena pocitem neuspokojení, zvyšuje se riziko, že se bude chovat agresivně, zejména pokud má k tomuto způsobu reagování dispozice“. (Vágnerová, 2008: 765)

Kognitivní hodnocení

Jde o zpracování stimulů, které posuzují příčinu a klasifikaci agresivního jednání. Jedinec se zvýšenou agresivitou chování uvažuje pouze specifickým způsobem.

„Způsob hodnocení určitého jednání může být ve značné míře ovlivněn učením. Pokud je agresivní chování pozitivně posilováno, to znamená, že vede k přijatelnému efektu a je schvalováno autoritou, resp. skupinou, k níž jedinec patří, zvyšuje se pravděpodobnost jeho zafixování“. (Vágnerová, 2008: 766)

Význam motivace

Spočívá v utlumení agresivního chování a použití účinného nástroje, který k tomuto utlumení povede.

„Agresivní chování je jednou z možných reakcí na neuspokojení různých potřeb“. (Vágnerová, 2008: 766)

- Potřeba stimulace – jedinec potřebuje dosáhnout rovnosti mezi sociálním kontaktem a potřebou jistoty. V případě izolovaných skupin např. v internátech se radikálně snižuje touha sugesce, která může zahájit agresivní jednání. Opakem může být prázdnota, nuda, která jedince přivede na linie agresivního jednání.
- Potřeba orientace – do této potřeby řadíme zpravidla nedůvěřivost jedince k okolí, kdy si tvoří svůj vlastní úsudek, představující nebezpečí, proti kterému se musí bránit.

- Potřeba citové jistoty a bezpečí – jde o potřebu, kde si jedinec přiřazuje vztahy s lidmi v rámci zázemí, jistoty. Toto přiřazení bývá většinou členěno na blízké lidi, tj. rodina, přátelé, partner a dále pak na cizí lidi, kterými může být ohrožen. Obvykle takto dělí jedinec okolí, z důvodu, že sám neprožil žádný pozitivní vztah.
- Potřeba seberealizace a sebepotvrzení – každý jedinec má potřebu ztvrdit svou vlastní hodnotu, něco v životě dokázat, zviditelnit se. Na základě toho se však může dostat i do situace, která je společensky zavrhována.

„Potřeba sebepotvrzení se může projevit i v násilí zaměřeném na určitou bytost“.
(Vágnerova, 2008: 769)

Prevence a terapie nadměrné agresivity

Terapie agresivního chování bývá velice obtížná a málo efektivní, prevence se proto jeví jako účinnější změna či úprava názoru široké veřejnosti.

- Sociální působení – názor společnosti přikládá míru společné snášenlivosti k projevům agrese, která je často ovlivnitelná mediálními prostředky na danou společnost, zjednodušeně můžeme říci, že může postoje k agresi ovlivňovat.
- Farmakologická léčba – používá se jako součást celkové psychiatrické léčby, je zaměřena na zmírnění agrese.
- Psychoterapie – je orientovaná na pochopení vlastního chování, ale také na získání způsobu zvládat impulzivní jednání.
- Socioterapie – slouží k určení pravidel života ve společnosti toho jedince, u kterého se zkoumá agresivní chování, které není přijatelné a brání mu v zařazení do společnosti.

Úprava prostředí – jedná se o prostředí, které zvyšuje riziko agresivního chování. Jsou to například psychiatrické léčebny, výchovné ústavy, diagnostické ústavy, kde nemá jedinec své soukromí.

2.1. Sociální klasifikace poruch chování

Klasifikace poruch chování se odlišuje ve spojení s názorem na tuto problematiku. Spojení s formou zdravotnické klasifikace, která je orientována v první řadě na poruchu a na její odlišnost od poruchy jiné, rozměr klasifikace monitoruje nahromadění úkazů chování a recenzuje je uvnitř posuzovacích rekapitulací.

Poruchy chování řazené z pohledu věku:

- děti ve věku od 6 – 15 let: prekriminálnita, dětská delikvence, dětská kriminalita,
- kategorie mladistvých 15 – 18 let: juvenilní delikvence, kriminalita mladistvých,

- kategorie dospělých nad 18 let: kriminalita dospělých, tzv. mladí dospělí (18 – 23 nebo 24 let).

Poruchy jsou zařazeny také například jen pro typicky určité období, nebo se mohou objevit ve všech či ve více věkových obdobích.

„Význam jednotlivých poruch z hlediska vývojové psychologie a psychopatologie“, (Vojtík, Machová, Břicháček, 1990: 116)

Vývojová psychologie se upíná na systematickou analýzu celého životního běhu jedince. Jedná se o proces širokého rozvoje, který má dlouhodobou povahu.

Vývojová psychopatologie vychází ze společenského předpokladu, dítě se rodí již s nekonečnými schopnostmi budoucího rozvoje.

Definice sociální klasifikace poruch chování podle Vágnerové

„Poruchy chování lze charakterizovat jako odchylku v oblasti socializace, kdy dítě není schopné respektovat běžné normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, eventuálně na úrovni rozumových schopností“. (Vágnerová, 1997: 67)

Vágnerová rozděluje poruchy chování v návaznosti na základní faktory:

- vliv sociálního prostředí, především rodiny – v případě, že sama rodina se chová nevhodně, nepřizpůsobivě, pak nebezpečí vývoje jedince bude přinejmenším stejné, jako bylo v rodině, ve které byl vychováván,
- genetická dispozice k disharmonickému vývoji – v daném případě jde o faktor, který je dědičný více geny najednou,
- oslabení nebo porucha CNS, převážně na bázi prenatálního či perinatálního poškození – základním faktorem je výkyv emocí, impulsivní jednání a velmi nízká způsobilost kontroly, která vede obvykle k problematickému chování. Řadíme sem například jedince s epilepsií.

„Generalizace postoje k dětem s problematickým chováním se projevuje i v tendenci ignorovat příčinu takového projevu“. (Vágnerová, 1997: 70)

Sociální význam poruch

Společnost poruchy chování většinou posuzuje negativně. Děti a mladiství pak na základě tohoto dopadu nepřijímají společnost, její normy a hodnoty, čímž dochází k neakceptování této společnosti. Poruchy chování také souvisí se školským selháním potažmo nízkou úrovní vzdělanosti.

„Závažnější či přetrvávající poruchy chování v období dospívání jsou impulzem, který nastartuje nepříznivou a často nezměnitelnou životní dráhu problémového jedince“. (Vágnerová, 2008: 802)

Prevence poruch chování dětí a mladistvých poukazuje na včasné podchycení a nápravu v raných etapách jejich rozvoje.

2.2. Disociální porucha chování

Disociální poruchy přiřazujeme jako méně závažné, které se dají formou pedagogického opatření zvládnout, ale také odstranit. Nejsou nositeli nebezpečí jak pro jedince samotného, tak pro společnost. Tyto poruchy bývají soustřeďovány nejvíce na sociální nouzi, která se dá postupně zvládnout nebo odeznít. Disociální chování se může brát také jako první popud nepřijatelného a nepříznivého vývoje chování jedince. Společným rysem těchto poruch je obvykle dočasné rozdělení nebo oddělení funkcí, kterou jsou ve zdraví integrované.¹⁸

Definice disociální poruchy podle Vágnerové

„Typickým znakem disociální poruchy osobnosti je egocentrismus, chybění ohledu k ostatním a neschopnost ovládat své jednání podle platných norem“. (Vágnerová, 2008: 521)

Dále Vágnerová disociální poruchy rozděluje:

- odlišnost emočního prožívání – jedinec bývá citově labilní, vzrušivý, reagující afektivním výbuchem. Má tendenci uchylvat se k pocitům nepohody, má trvale podrážděnou náladu, je nervózní, těžce snáší nudu. Tyto pocity u něj vedou k tendenci uchýlit se k užívání psychoaktivních látek, hledají pestrost života,
- odlišnost uvažování – jedinec není schopen přiměřeně hodnotit situaci, neuznává obecně společenskou normu, a ani se podle ní neřídí. Na svět nahlíží cynicky, je se sebou celkem spokojen. Pokud spáchá trestný čin, necítí žádnou vinnu, a to z důvodu nerozvinutého svědomí,
- odlišnost chování a jeho sociální důsledky – jedinec není schopen své chování tlumit, kontrolovat, jednájí zbrkle, neovládají své jednání, což ve většině případu končí násilným charakterem. Vztahy k ostatním ve společnosti mají problematické, jsou s nimi v rozporu, proto nejsou schopni adekvátní sociální adaptace. Neplní potřeby profesní, partnerské ani rodičovské role.

Definice disociální poruchy podle Slomka

„Chování disociální – nepřiměřené, nespolečenské, avšak zvládnutelné a zvládané vhodnými pedagogickými postupy“ (Slomek, 2010: 19)

Slomek dále uvádí, že nejčastěji se tato forma poruchy vyskytuje v rodinné nebo školní výchově, kdy pro toto je základním vodítkem to, že jedinec nezískává sociální

¹⁸ Společný rys – dočasné rozdělení nebo oddělení funkcí (KOUKOLÍK, F. a DRTILOVÁ J. *Vzpouřa deprivantů: o špatných lidech, skupinové hlouposti a uchvácené moci*. Editor Lubomír Houdek. Praha: Makropulos, 1996, 303 s. ISBN 8090177689, str. 130)

dimenzi¹⁹ a porušuje jasně daná pravidla společenských norem, patří sem například kázeňské přestupky proti školnímu řádu, neposlušnost, nerespektování pravidel, lhaní.

Pokud se zabýváme tímto typem poruchy chování, uplatňujeme zde poradenské instituce, kdy jedinec přichází do styku s psychologem či speciální pedagogem ve formě terapie.

Definice disociální poruchy podle Traina

„Poruchy chování jsou charakterizovány opakujícím se obrazem disociálního, agresivního a vzdorovitého chování“. (Train, 2001: 187)

Podle Traina se forma této poruchy chování obvykle setkává s nešťastným psychosociálním prostředím, právě prostřednictvím vztahů v rodině nebo selháváním ve škole. V případě zjišťování, zda jde o poruchu chování, by se měl brát v úvahu vývojový stupeň dítěte.

K disociálním poruchám je řazena např. lhavost, vzdorovitost, zlozvyky.

Lhavost

Jde o způsob, kdy se prostřednictvím lži, nepravdy, chce jedinec vyhnout nepříjemné situaci, kterou nedokáže vyřešit. Pravá lež je příznačná úmyslem a vědomím nepravdivosti, jedinec dobře ví, že nemluví pravdu

„Dětské lži je potřeba vždy hodnotit ve vztahu k vývojové úrovni dítěte“. (Slomek, 2010: 21)

Při úsudku dětské lži se klade důraz na frekvenci lhaní a jistou záměrnost lhaní, kdy formu lži si bere jedinec jako svou obranu v situaci, kterou neví, jak řešit. Podmínkou k pravé lži je úmysl, pokud úmysl ke lži absentuje, nejedná se o poruchu chování, ale o výkyv jiného charakteru. Mluvíme například o smyšlence.

„Smyslenka vyplývá z typických vývojových znaků poznávání a prožívání, které přetrvávají ještě na počátku předškolního věku. Dítě své tvrzení považuje za pravdivé sdělení a samo mu věří. Nejde o poruchu chování, a proto by dítě nemělo být v této souvislosti trestáno“. (Vágnerová, 1997: 71)

Naopak je to v případě lži, která je záměrná, kdy jedinec chce dosáhnout svého úspěchu na úkor druhých či někoho poškodit, kdy tato lež již bývá spojována s negativním postojem a s individuálními rysy, kterými je egoismus, necitlivost.

Náchylnost ke lži se může stát trvalým charakterem, kterým je patologická lhavost, která je jedním z příznaků disociální poruchy osobnosti. Jedinec řeší své záležitosti záměrným lhaním.

¹⁹ Sociální dimenze – výchova jedince pro život mezi lidmi, ve společnosti (SLOMEK, Z. Etopedie: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, 198 s. ISBN 978-808-6723-846, str. 32).

Vzdorovitost

Jedná se o poruchu chování, která je méně podmíněna závažností ve společnosti a je obvykle spojována s neodpovídajícím výchovným prostředím. Vzdorovitost se může objevit ve dvou hlavních podobách

- pasivita a nečinnost
- agresivita až destruktivita

Jakmile se vzdorovitost bude dále vyvíjet či zvyšovat může dojít k rozvoji další poruchy, například útky, krádeže, záškoláctví.

2.3. Asociální porucha chování

Jedná se o poruchy, kde dochází ke sporu se společenskou etikou, jedinec překračuje společenské normy. Jde o poruchy, kde zásadním způsobem škodí sám sobě více než druhým, příkladem je opakované sebepoškozování, drogy, sebevraždy, a jiné. Z hlediska odstranění této poruchy již nepomáhá základní pedagogická náprava, nýbrž speciální pedagogická náprava, která se uskutečňuje ve speciálních výchovných zařízeních.

Psychologická charakteristika poruchového chování

Charakteristickým znakem je odlišné chování, pro které je značná určitá citová reakce a harmonizace.

Emoční prožívání

U jedince s poruchou chování můžeme zpozorovat, že je nepozorné, nespokojené, má pocity úzkosti. Zvyšuje se u něj citové napětí, je více podrážděný, jedná impulzivně. Chybí mu pocit kladných emočních zážitků, naopak u něj nastupuje citová uzavřenost.

„Regulace vlastního chování obvykle bývá pouze emocionální a směřuje k vlastnímu uspokojení bez ohledu na okolnosti“. (Vágnerová, 2008: 784)

Kognitivní funkce

Chování, které je narušené z důvodu rozdílného názoru situace, kdy jde především o reakci jiných lidí, a to většinou v sociální oblasti. Důvodem narušeného chování může být biologická dispozice, ale také nedostatečná zkušenost.

„S odchylkou hodnocení okolního světa a jeho sociální složky souvisí i narušené sebehodnocení, které obvykle osciluje mezi dvěma extrémními variantami“. (Vágnerová, 2008: 785)

Právě narušené sebehodnocení můžeme brát jako náhradu svých problémů, kdy například zřetelný protest sebejistoty může být obrannou reakcí.

Motivace nežádoucího chování

Kterákoli reakce jedince je důvodná, emotivní a zpravidla její cíl je uspokojení potřeby.

- Potřeba stimulace – příčinou chování může být nuda, mrzutost, kdy jedince hledá k uspokojení své potřeby nějaké vzrušení, impulz k něčemu.
- Potřeba citové jistoty a bezpečí – jedná se touhu někam patřit, kdy v rámci svého neadekvátního chování chce na sebe jedince upoutat pozornost
- Potřeba seberealizace - jedinec chce získat svou vlastní hodnotu, postavení ve skupině, partě svých vrstevníků.

„Jednotlivé motivy se mohou překrývat, důvodů k určitému jednání může být víc. Například dítě krade, aby získalo potřebnou prestiž v partě a zároveň takto získané prostředky potřebuje na nákup žádaných věcí.“ (Vágnerová, 2008: 786)

Odlišnost socializace

Jedinec s problémovým chováním bývá charakterizován narušeností vztahů k jiným lidem, a to již následkem prvotní osobnostní poruchy či negativní zkušeností z dětství. Ve vztahu k jiným lidem je apatický, lhostejný, vinu však nebere na sebe, ale viní druhé.

„Potřeba získat nějaké sociální zázemí vede k tendenci stát se členem party, která dítěti poskytne pocit podpory a sounáležitosti.“ (Vágnerová, 2008: 787)

K asociálním poruchám je řazeno např. záškoláctví, útěky, toulání, závislost a zneužívání psychoaktivních látek.

Útěk

Jde o jednu z možností obranného či únikového jednání. Jedinec řeší své problémy, starosti, útěkem z prostředí, ve kterém mu není dobře, je pro něj nepřijatelné. Pokud jde o útěk z domova, může to být signál toho, že jedinci chybí v rodině jistota, necítí se bezpečně, kdy velmi častý původ je chyba v osobnostním vývoji jedince. Avšak bývají i útěky bez příčiny, které mají různé varianty a stimuly.

- Reaktivní, impulzivní útěky – jde o útěky, které jsou prováděny v rámci zkratkovitého jednání. Útěk bývá spíše ojedinělý, neopakuje se, např. špatné vysvědčení.

„Útěk je signálem zoufalství nebo varováním. Dítě se zpravidla chce domů vrátit. Takto motivovaný útěk může být ojedinělý a po vyřešení problému se již neopakuje.“ (Vágnerova, 2008: 794)

- Plánované a připravované útěky – jde o útěky, které mají hlavní rys v dlouhodobě neřešených problémech. Útěk je plánovaný s jasně daným cílem a nechutí k návratu např. útěk od matky k rozvedenému otci.

- Opakované útky – jde o útky, které se stále opakují, jedinec těmito útky dává najevo dlouhodobě neřešený problém, který řešit chce.
- Chorobné útky – jedinec utíká bez udání důvodu, jde o jedince s epileptickými problémy či jiným poškozením mozku.

Toulání

Hlavním rysem toulání je dlouhotrvající opuštění domova. Jedinci, který se rozhodne k opuštění domova, chybí v domově jistá citová vazba k lidem, kteří jsou s ním ve společném soužití, absentuje zde také zázemí. Toulají se v partě, ale i sami, kdy postupem času je pravděpodobnost četných krádeží, užití alkoholu či drog. Někteří se za účelem získání finančních prostředků dopouští prostitucí nebo bývají pro tyto účely zneužíváni.

„U dospívajících je zvýšené riziko, že se pro ně toulavý způsob života stane návykem, že nebudou schopni přijmout omezení dané povinnostmi stabilního zaměstnání a postupně skončí jako bezdomovci“. (Vágnerová, 2008: 795)

2.4. Antisociální porucha chování

Antisociální porucha chování je charakterizována jako delikventní chování. Jedná se o poruchy chování, při kterých dochází k porušení společenské nebezpečnosti a závažnosti, kdy nejde jen o porušení sociálních hodnot společnosti, ale o porušení hodnot v rámci zákonů. Toto jednání je spojeno s následnou sankcí. Chování je upozorováno jako hlavní projev sociální patologie, kterým je toxikománie, krádeže, delikvence mladistvých, sexuální deviace a jiné. Na vývoji antisociální poruchy se podílí dědičnost i učení. Jedinci se vloupávají, zlomyslně ničí majetek, cizí přinutí k pohlavní činnosti, na které se sami podílí, jsou krutí k lidem, není jim cizí užití zbraně.

K antisociálním poruchám je řazena veškerá kriminalita a delikvence. Kriminalita dětí a mladistvých je v jisté pozornosti určitá, je zřetelně vymezená věkem a zkušenostmi jedinců.

Odpovědnost mladistvého za protiprávní činy²⁰

Odpovědnost mladistvého za protiprávní činy má jisté postupy a uložené dohledy, s kterými jsou spojené jisté povinnosti.

²⁰ Protiprávní čin - projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství, se sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů (Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), § 1 odst. 2)

„Vymezení pojmů:

- protiprávní čin – provinění, trestní čin,
- mládež – děti mladší 15 let a mladistvý,
- mladistvý – v době spáchání věk mezi patnáctým a osmnáctým rokem,
- činné orgány – policie, státní zastupitelství, soudy pro mládež,
- soud pro mládež – zvláštní senát, samosoudce,
- trestný čin spáchaný mladistvým – provinění“. (Slomek, 2010: 67)

Do těchto postupu a uložených dohledů spadají determinanty:

- výchovná opatření²¹
- ochranná opatření²²
- trestní opatření²³

V případě uložených dohledů jde o povinnosti, do kterých se zahrnuje práce s probačním úředníkem, schůzky s probačním úředníkem, ale také zprávy týkající se zaměstnání a místa pobývání.

Probační úředník sleduje a kontroluje chování mladistvého a je mu k dispozici při poskytování odborného vedení či jakékoli odborné pomoci. Mladistvý je v rámci povinností nucen dodržovat stanovená pravidla, kterými jsou spolupráce s probačním úředníkem a schůzky s probačním úředníkem. Má také povinnost tomuto úředníkovi oznámit údaje o svém pobytu, informace o svém zaměstnání a v případě návštěvy probačního úředníka do obydlí mu nebránit ve vstupu.

Výkon, kterým je ochranná výchova, probíhá ve výchovných ústavech²⁴. Jedná-li se o změnu ochranné výchovy v ústavní výchovu, rozhoduje o ní soud pro mládež, a to na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu jedince a volné kapacity zařízení.

²¹ Výchovná opatření – dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení, napomenutí s výstrahou (SLOMEK, Z. *Etopedie: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, 198 s. ISBN 978-808-6723-846., str. 67)

²² Ochranná opatření – ochranné léčení, zabránění věci, ochranná výchova (SLOMEK, Z. *Etopedie: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, 198 s. ISBN 978-808-6723-846., str. 67)

²³ Trestní opatření – obecně prospěšné práce, peněžitě opatření, peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci, zákaz činnosti, vyhoštění, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu odnětí svobody podmíněně na zkušební dobu s dohledem, odnětí svobody nepodmíněně (SLOMEK, Z. *Etopedie: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, 198 s. ISBN 978-808-6723-846., str. 67-68)

²⁴ Výchovný ústav – jde o péči o děti se závažnými poruchami chování s nařízenou ústavní výchovou či uloženou ochrannou výchovou (SLOMEK, Z. *Etopedie: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, 198 s. ISBN 978-808-6723-846, str. 86)

Ústavní výchova²⁵

Jedná se o výchovné opatření, které nařizuje soud v občansko-právním řízení, kdy pro jedince končí dovršením 18 let věku. Soud výchovné opatření nařizuje na základě podnětu orgánu sociálně-právní ochrany dětí a mládeže, kdy návrh je soudu předkládán v případech, že předchozí opatření nevedla ke zlepšení situace.

Ústavní výchova se vykonává ve školských zařízeních, nemá povahu trestného činu.

Ochranná výchova

Jde o takové ochranné opatření, které je ukládáno soudem, zpravidla mládeži starší 15 let. Pohnutkou uložení ochranné výchovy je antisociální orientace prosluvů, činů, agrese, které by potenciálně u dospělého byla posuzována jako trestná.

Předběžná opatření

Opatření vydané soudem při rozhodování v nenadále bezprostřední situaci jedince např. ohrožení či narušení vývoje jedince. Toto opatření zpravidla trvá po dobu jednoho měsíce od jeho vykonatelnosti, kdy v závěru je buď soudem zrušeno, nebo soud nařídí ústavní výchovu.

Školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy²⁶ jsou rozdělována na diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav.

Diagnostický ústav

Jde o zařízení, kam na základě rozhodnutí soudu, je zařazen jedinec či svěřenec²⁷, kdy zpravidla jde o pobyt v rozmezí osmi týdnů. Zhruba po čtyřech týdnech pobytu, vypracovává vychovatel předběžnou zprávu o svěřenci.

Na konci pobytu, vypracovává konečnou zprávu, v které navrhuje umístění svěřence do výchovného ústavu nebo do zařízení, z kterého do diagnostického ústavu přišel.

²⁵ Ústavní a ochranná výchova - po právní moci rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy obecní úřad obce s rozšířenou působností sjedná dobu a místo přijetí dítěte do příslušného zařízení pro výkon ústavní výchovy, které je označeno v rozhodnutí soudu; přitom vyzve rodiče nebo jiné fyzické osoby odpovědné za výchovu dítěte, aby dítě ve stanoveném termínu předali určenému zařízení, popřípadě s jejich souhlasem může zabezpečit umístění sám (Zákon č. 359/1999 Sb., ze dne 9.12.1999 o sociálně-právní ochraně dětí, § 28)

²⁶ Školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy - ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy (dále jen "zařízení") a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči, kterými jsou střediska výchovné péče (dále jen "středisko"), musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, vytvářeny podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející citovou stránku jeho osobnosti a umožňující aktivní účast dítěte ve společnosti (Zákon č. 109/2002 Sb., ze dne 5.2.2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 1)

²⁷ Svěřenec – má při nástupu přiděleno jednu postel a dvě skříňky (MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ A. *Mládež a delikvence*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998, 335 p. ISBN 80-717-8226-2, str. 160)

„ Diagnostický ústav plní povinnosti:

- *diagnostické – má na starosti vyšetření stupně dítěte formou pedagogických a psychologických činností,*
- *vzdělávací – jde o zjišťování stupně dostupných znalostí a dovedností, určení a realizace specifických vzdělávacích potřeb,*
- *terapeutické – pomocí pedagogických a psychologických činností udávají směr k nápravě poruch v sociálních vztazích a k chování dítěte,*
- *výchovné a sociální – jsou namířeny na osobnost dítěte, k jeho dosud rodinné situaci a v případě potřeby je zprostředkováváno zdravotní vyšetření dítěte,*
- *organizační – povinnost, která vede k umístění dítěte do návazných zařízení, kdy při této povinnosti spolupracuje s orgánem sociálně právní ochrany dětí,*
- *koordinační – směřující k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních (návazných) zařízení, k ověřování jejich účelnosti a ke sjednocení součinnosti s orgány státní správy a dalšími osobami, zabývající se péčí o děti,*
- *záchytné – poskytuje nutnou péči dětem s nařízenou ústavní výchovou či uloženou ochrannou výchovou zadrženým na útěku z jiných zařízení či od osob odpovědných za výchovu,*
- *koncepční – vypracovává pro ministerstvo návrhy potřebných změn a u zařízení umístěných ve svém územním obvodu, upozorňuje na situaci vyžadující zásah zřizovatele“. (Slomek, 2010: 45)*

Dětský domov

Zařízení, které má na starost děti dle osobitých požadavků, patří sem péče o děti s nařízenou ústavní výchovou, kdy součástí domova není školské zařízení, jsou zde umístěné děti, které nemají významnou poruchu chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Do zařízení se také přemísťují nezletilé matky se svými dětmi.

Dětský domov se školou

Jde o školské zařízení, kde jsou umístěni děti s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou a mají závažné poruchy chování, které potřebují výchovnou léčebnou péči. Umístění dětí je zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky.

Výchovný ústav

Plní funkci nařízené ústavní výchovy či ochranné výchovy, kdy se jedná o děti starší 15 let s extrémními poruchami chování, kterými jsou např. závislost na psychotropních látkách, jsou to děti, kterým byla soudem uložená ochranná výchova nebo nařízená ústavní výchova.

Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě mladší 15 let v případě, že pro jeho závažné poruchy chování, nemůže být umístěno v dětském domově se školou.

„ Dítě s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou má právo:

- *na zajištění plného přímého zaopatření,*
- *na respektování důstojnosti,*
- *na společné umístění sourozenců,*
- *na vytváření podmínek pro vzdělávání, včetně profesní přípravy,*
- *na svobodu náboženství,*
- *být seznámeno se svými právy a povinnostmi, radit se se svým obhájcem nebo opatrovníkem bez přítomnosti třetích osob a za tímto účelem odesílat a přijímat korespondenci bez kontroly jejího obsahu,*
- *účastnit se aktivit zařízení,*
- *obracet se s žádostmi, stížnostmi a návrhy na ředitele a pedagogické pracovníky zařízení,*
- *vyjádřit svůj názor na opatření, které se ho týkají,*
- *požádat o osobní rozhovor a uskutečnit ho s pracovníkem OSPODu, ČŠI, ministerstva nebo orgánu kraje,*
- *být hodnoceno a odměňováno a ke svému hodnocení se vyjadřovat,*
- *na udržování kontaktu s rodiči či zákonnými zástupci - a to formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv,*
- *přijímat v zařízení návštěvy dalších osob, pokud nedošlo k jejich zákazu či omezení v rámci opatření ve výchově,*
- *opustit zařízení se souhlasem pedagogického pracovníka za účelem vycházky – netýká se ochranné výchovy“.* (Slomek, 2010: 50)

PRAKTICKÁ ČÁST

3 PŘÍPADOVÁ STUDIE

V následující empirické části se zaměřím na vybrané případové studie čtyř mladistvých, jejichž jména jsem s ohledem na věk pozměnila. Další údaje, které jsou v práci použity, vychází ze spisových materiálů skutečných případů, kdy na konci každý případ má i svůj závěr, kterým poukazují, na možný způsob motivace a reedukace.

U prvních dvou případových studií se jedná o disociální poruchu chování, kdy na chování jedince měla zásadní vliv rodina, a jeho sociální prostředí. Předpokladem je, že sama rodina se chovala nevhodně, nepřizpůsobivě, proto nebezpečí vývoje jedince bylo přinejmenším stejné, jako v rodině, ve které byl vychováván.

Třetí případová studie je příkladem antisociální poruchy chování jedince, který sice vyrůstal v úplné rodině, avšak u něj došlo ke sporu se společenskou normou, kterou překročil. Z hlediska odstranění této poruchy již nepomáhá základní pedagogická náprava, nýbrž speciální pedagogická náprava, která se uskutečňuje ve speciálních výchovných zařízeních.

Čtvrtá případová studie je příkladem taktéž antisociální poruchy chování jedince, který nemá sociální zázemí, porušuje jasně daná pravidla společnosti, patří sem například delikventní chování. Jedná se o poruchy chování, při kterých dochází k porušení společenské nebezpečnosti a závažnosti, kdy nejde jen o porušení sociálních hodnot společnosti, ale o porušení hodnot v rámci zákonů. Toto jednání je spojeno s následnou sankcí.

3.1. Případová studie Radka

ANAMNÉZA

Rodinná anamnéza

Otec: věk 47 let, základní vzdělání – bližší informace nejsou známy

Matka: věk 38 let, střední vzdělání, zaměstnána jako dělnice ve výrobně kabelových svazků

Sourozenci: nezletilí má celkem jednoho mladšího sourozence

Chlapec je z rozvedené rodiny. Otec chlapce byl v roce 2000 vzat do vazby a následně byl odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání osmi let za majetkovou trestnou činnost, a také pro ublížení na zdraví, když nožem napadl a zranil chlapce matku. V roce 2002 podala matka k okresnímu soudu (dále jen „OS“) návrh na úpravu práv a povinností rodičů a dále podala žalobu na rozvod manželství. Rozsudkem OS byl chlapec svěřen do péče matky a otcí byla stanovena vyživovací

povinnost, neboť byl ve výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „VTOS“) pracovně zařazen. Po návratu z VTOS se otec k rodině nevrátil a zdržuje se někde na území Německé republiky.

V současné době chlapec vyrůstá v doplněné rodině o nového partnera matky, jehož bere jako vlastního otce.

Osobní anamnéza:

Radek je z 1. těhotenství, porod ve 40. týdnu, porodní hmotnost 2 970g, výška 50 cm. Běžné dětské nemoci. Očkován dle očkovacího kalendáře. Bližší údaje o průběhu těhotenství, porodu, psychomotorického vývoje, řeči a případných úrazech nebylo možné zjistit.

Do mateřské školy chodil, neměl odklad povinné školní docházky. Ve školním roce 2011/2012 ukončil povinnou školní docházku 8. třídou, kterou 1x opakoval. Od školního roku 2012/2013 byl přijat v místě bydliště do 1. ročníku tříletého učebního oboru automechanik. Studium mu však na tomto středisku bylo školou před vánočními svátky ukončeno pro vysokou neomluvenou absenci. Chlapec do školy nedocházel, neprojevoval zájem o studium. S pomocí matky a souhlasem střední školy v měsíci lednu 2013 nastoupil do 1. ročníku tříletého učebního oboru kuchař. I když si tuto školu a učební obor zvolil sám a sliboval, že zde již studium zanedbávat nebude, opak byl pravdou. I na tomto oboru vykazoval značnou neomluvenou absenci a ročník neukončil. V současné době je zařazen do 1. ročníku dvouletého učebního oboru práce ve stravování na střední škole při výchovném ústavu.

Od měsíce ledna 2013 u něj došlo k prudkému nárůstu výchovných problémů, a to nejen s chováním ve škole, záškoláctvím, ale zejména pak v nové opakující se trestné činnosti. První drobné kázeňské prohřešky ve škole začal vykazovat již od roku 2006. Od 8. třídy však matka se synem začala řešit stále se stupňující výchovné problémy. Radek přestal respektovat autoritu, stýkal se s osobami nevalné pověsti (s osobami užívající návykové látky), ve škole byl řešen kázeňsky, sníženým stupněm z chování. Přestože orgán sociálně právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) doporučil matce a jejímu synovi spolupráci se střediskem výchovné péče, nic nevedlo k nápravě, ba naopak. Nevhodné chování chlapce se začalo stupňovat a začal páchat trestnou činnost. Za trestnou činnost mu byla rozsudkem OS uložena ochranná výchova a uloženo úhrnné trestní opatření odnětí svobody v trvání 12 měsíců, s podmíněným odložením na zkušební dobu 2,5 roku a byl předán do diagnostického ústavu pro mládež.

OCHRANNÁ VÝCHOVA

Pobyt v diagnostickém ústavu pro mládež:

rozsudkem OS byla nad Radkem uložena ochranná výchova pro dopouštění se majetkové trestné činnosti, užívání návykových látek (THC, pervitin). Dále se dopouštěl záškoláctví, ve škole byl vulgární a arogantní, ke spolužákům se choval agresivně.

Do diagnostického ústavu pro mládež (dále jen „DÚM“) nastoupil 6.1.2014 a pobyt v něm trval do 21.2.2014. V průběhu pobytu byl vyšetřen psychologem, závěrečnou zprávu zpracovali rovněž, speciální pedagog, sociální pracovnice a zdravotní sestra. Z důvodu krátkého pobytu v DÚM nebyla zpráva vypracována vychovateli a školou.

Ze zprávy psychologa:

při vstupním rozhovoru silně a dlouho plačtivý, obtížně utišitelný. Chování slušné, na otázky odpovídal přiměřeně obsažně, v otázce míry užívání omamných psychotropních látek však uvedl zcela nevalidní údaje. Kontakt s psychologem vyhledával po celou dobu pobytu poměrně intenzivně, zejména však na jeho počátku. Přes značnou intenzitu kontaktu, navazoval vztah spíše formálně, mělce a bez většího zaujetí. Při konzultacích byl často rozrušený, vyhledával oporu a pochopení, zároveň měl však sklon druhými manipulovat.

Na testové části vyšetření spolupracoval kvalitně. Jeho aktuální mentální výkon měření neverbálním testem inteligence dosáhl na dolní hranici pásma průměru. Koncentrace a tenacita pozornosti během vyšetření silně kolísala. Radka schopnost udržet pozornost je pouze krátkodobá, schopnost zapamatovat si sdělené informace a dále s nimi nakládat, rovněž. Je nutné mu často a srozumitelně základní informace opakovat. Studijní aspirace do určité míry vyjadřuje, aktuálně studovaným oborem však není výrazně zaujat. Z intelektového hlediska je pro něho však zvolený obor zvládnutelný.

Osobnostně je chlapec spíše extravertovaný, osobnost nese znaky nezralosti. Emoční prožívání je nestabilní, převážně laděný je negativní, lítostivé, místy má sklon své emoce dramatizovat. Vyšší city jako je empatie, morálka u něj není plně rozvinuta. Frustrační tolerance je snižena, chování je impulzivní, chlapec často podléhá touze po okamžitém uspokojení. Myšlení je sebestředné, komplexnější uvažování chybí. Vůči blízkým osobám má tendenci vztahovat se závislostním způsobem, separaci intenzivně prožívá, celkově lze však říci, že pro vztahování se k sociálnímu okolí je u něj charakteristické sledování svých vlastních zájmů a uspokojení.

Ze zprávy speciálního pedagoga:

do DÚM přiveden rodiči, při umístění plačtivý, těžko nesl odloučení od rodiny a své přítelkyně. Při příchodu pozitivně testován na THC a MET. Přestože s umístěním zjevně neztotožněn, výraznější adaptační potíže nezpůsobovány. Sociálně pasivnější, zprvu s příklonem k negativně laděným klientům, v programech zapojen pod tlakem vedení, příležitostně s kvalitnějšími výkony. Režimové prvky a povinnosti zvládal v požadované míře, zaznamenány jen sporadicky drobné nedostatky, popř. záporně upozorněn pro nevhodné a rušivé projevy. V individuálním hodnocení si vždy splnil stanovený týdenní limit, a to s průměrnými výsledky. Odměněn víkendovou dovolenkou, ze které se vrátil včas, byl však pozitivně testován na přítomnost THC.

Po návratu z dovolenky se chování velmi zhoršilo, v individuálním hodnocení vykazoval podprůměrné výsledky, ani v jednom případě si nedokázal splnit stanovený týdenní limit. Kromě porušování pravidel záporně upozorňován pro nevhodné projevy vůči okolí, podvody a lži. Ke svým skutkům se dokáže přiznat, většinou tak učiní pod tíhou nezvratnosti důkazů. Radek udržoval pravidelný telefonický kontakt s matkou, která ho i několikrát v DÚM navštívila.

V programech a činnostech zapojen jen při vedení dospělých. Pracovní návyky má vytvořeny jen částečně, uniká před vším náročným a nepopulárním, výkonnost ovlivněna jeho častým nenaladěním, málokterá činnost jej zaujala. Profesně se jeví nevyhraněným, připouští možnost odborné přípravy v kuchařském oboru, kde se mu zamlouval jen praktický výcvik. Motivace i učení je slabá. Upřednostňuje pasivní a konzumní trávení volného času, sám uvádí break dance a tekno. V ústavu zjištěn i kontakt s měkkou drogou, kterou do zařízení přinesl jiný chlapec.

Dne 17.2.2014 se společně s dalšími chlapci dopustil útěku z DÚM, večer byli zadrženi policií na nádraží a předáni zpět do zařízení. Dne 18.2.2014 se dopustil dalšího útěku a dne 21.2.2014 byl zadržen opět policií a zároveň přemístěn do výchovného ústavu.

Chlapec se s náročnějším režimovým prostředím nedokázal úspěšně vyrovnat. Výchovná prognóza se v jeho případě jeví značně nejistou. V mechanismu selhávání se objevují především tendence k obraně a úniku, přetrvává nebezpečí inklinace a ovlivnění problémovou vrstevnickou skupinou, v popředí ohrožení drogou. Rizika jsou vnímána především ve formě maladaptivního chování. Jeho prosperita bude závislá na schopnosti kritičtějšího náhledu na sebe samotného, zda se naučí nést si důsledky svého jednání, jak bude řešit zátěžové situace, zda naučenými stereotypy nebo konstruktivnějším a společensky přijatelnějším způsobem.

Pobyt ve výchovném ústavu:

do výchovného ústavu nastoupil Radek 21.2.2014 jako žák 1. ročníku dvouletého učebního oboru práce ve stravování.

Adaptace, výjezdy na dovolenky a návraty, útěky – motivy, rodinné kontakty:

adaptace proběhla pomaleji, má potíže vyrovnat se s náročnějším režimovým prostředím. Po příchodu do zařízení se dopustil útěku, po zadržení byl umístěn zpět viditelně pod vlivem návykových látek (pervitin). Odtud byl odvezen do vazební věznice za násilný trestní čin, který měl spáchat v době útěku. Z důvodu změn výpovědí, kdy vina byla přenesena na jiného pachatele, byl po dvou měsících propuštěn zpět do výchovného ústavu. Po propuštění z vazební věznice měl možnost odjet na dovolenku ke své matce, ze které se nevrátil a byl vyhlášen opět na útěku, na kterém se opět dopustil majetkové trestné činnosti. Tyto útěky a trestná činnost se postupně stupňovaly, byl opět vzat do vazební věznice a následně odsouzen

k úhrnnému trestnímu opatření odnětí svobody v trvání deseti měsíců nepodmíněně ve věznici pro mladistvé.

Sebeobsluha, hygienické návyky, vloh, dovednosti a předpoklady, vytrvalost a soustředění, zájmová orientace a stálost:

sebeobsluha a hygienické návyky byly na dobré úrovni, nevyžadoval vůbec dohled vychovatele. V programech a činnostech zapojen jen při vedení dospělých. Pracovní návyky má vytvořeny jen částečně, uniká před vším náročným a nepopulárním, výkonnost ovlivněna jeho častým nenaladěním, málokterá činnost jej zaujala. Jeho hlavní záliby jsou jeho přítelkyně, break dance, tekno, rád a často mluví o drogách.

Vztah k učivu, ambice a profesní orientace:

v přípravě na výuku je potřeba dohled pedagoga, vlastní aktivita je velmi slabá. Z důvodu dlouhodobých útěků, vazby a výkonu trestu odnětí svobody je vždy nehodnocen z každého předmětu.

Pozice ve skupině, sociální přizpůsobivost, kvalita a vytrvalost vztahů, vystupování a vztah k dospělým:

chlapec má obtíže vyrovnat se s náročnějším režimovým prostředím. V mechanismu selhávání se objevují především tendence k obraně a úniku, přetrvává nebezpečí inklinace a ovlivnění problémovou vrstevnickou skupinou. Je impulsivní, necitlivý k ostatním, při zklamání nepřátelský a konfliktní. V náhledu na své chování má tendenci bagatelizovat, vidět vinu u ostatních eventuálně v situaci. K dospělým se choval účelově vstřícně.

ZÁVĚR

Sledovat chlapce ve skupině, jeho chování hlavně vůči ostatním chlapcům. Nastavení pevných hranic a jasných pravidel, ze kterých není možné ustoupit. Vést k odpovědnosti za své chování. Drogová abstinence. Vést k respektování rozsudku o uložené ochranné výchově a všech okolností, které s tímto rozsudkem souvisí.

3.2. Případová studie Petra

ANAMNÉZA

Rodinná anamnéza:

Otec: věk 34 let, základní vzdělání, zaměstnaný jako dělník

Matka: věk 37 let, základní vzdělání – bližší informace nejsou známi

Sourozenci: nezletilý má celkem 10 sourozenců

Jedná se o neúplnou rodinu, která je v péči úřadů od roku 1995 od narození nejstaršího bratra, pro celkově špatnou sociokulturní úroveň. Matka nezajišťovala zdravotní péči o děti, často s nimi migrovala, rodina žila v naprosto nevyhovujících podmínkách. Nad rodinou byl v roce 2003 stanoven soudní dohled, který se zcela minul účinkem. Matka má celkem jedenáct dětí s různými otci, přičemž ve své péči nemá žádné. Děti byli dáni do kojeneckých ústavů, dětských domovů a také do náhradní rodinné péče do Itálie. Otec dětí se vrátil v roce 2004 z VTOS.

O současné situaci matky není nic známo, s žádnými institucemi nespolupracuje. Otec chlapce v současné době žije společně se svou družkou v bytě o třech místnostech. Dle místní sociální pracovnice se jedná o lokalitu s byty na velice nízké hygienické úrovni.

Osobní anamnéza:

Petr je z 5. těhotenství, porod ve 39. týdnu, porodní hmotnost 2 750g, výška 45 cm. Běžné dětské nemoci, plané neštovice, casus socialis, v 7/98 pravostranný zápal plic, 3/05 adenotomia, 4/08 vyšetření ledvin pro enurézu, 7-8/08 DPL, 7-8/10 DPL. Očkován dle očkovacího kalendáře. Bližší údaje o průběhu těhotenství, porodu, psychomotorického vývoje, řeči a případných úrazech nebylo možné zjistit.

Do mateřské školy nechodil, školní docházku zahájil v dětském domově v roce 2005, měl odklad školní docházky pro nezralost. Ve školním roce 2013/2014 ukončil povinnou školní docházku. V současné době navštěvuje 1. ročník dvouletého učebního oboru stavební práce na střední škole při výchovném ústavu.

ÚSTAVNÍ VÝCHOVA

Pobyt v dětském diagnostickém ústavu:

rozsudkem okresního soudu byla nad Petrem nařízena ústavní výchova a byl umístěn do dětského domova. Poté, byl předán do péče dětského diagnostického ústavu z důvodu rediagnostiky – nevhodné sexuální chování, fyzické napadení sourozenců, vychovatelů, nerespektování autorit.

Do DDÚ Petr nastoupil 31.8.2010 a pobyt v něm trval do 2.11.2010. V průběhu pobytu byl P. vyšetřen psychologem, závěrečnou zprávu zpracovali rovněž vychovatelé, speciální pedagog, třídní učitel, sociální pracovnice a zdravotní sestra.

Ze zprávy psychologa:

kontakt byl navázán bez problémů, Petr je hovorný, otevřeně odpovídá na otázky, nemá zábrany se zeptat, když něčemu nerozumí. Při popisování svých výchovných problémů v dětském domově vyjádřil přání se vrátit zpět.

Osobnostní vyšetření signalizuje zvýšenou míru nervové lability, která se projevuje spíše příklonem k pasivitě a apatii. Tenze však je patrná, je nerozhodný, hodně podléhá svým náladám a myšlení je pak zkratkovité. V chování se identifikuje s druhými a přizpůsobuje se jim bez vlastního názoru na věc.

Aktuální úroveň intelektových předpokladů je celkově v pásmu zjevného podprůměru. Princip zadávání úkolů pochopí, ale často vyžaduje při jejich řešení pomoc, pod vedením je schopen pracovat dobře, pokud úkoly řeší sám, pracuje rychle a impulzivně s cílem mít úkolovou situaci co nejdříve za sebou. Koncentrace pozornosti je narušena, je krátkodobá, kolísavá, rozdělit pozornost na dvě a více činností nezvládne vůbec.

Ze zprávy speciálního pedagoga:

z etopedického hlediska se jedná o chlapce bez delikventního vývoje, chlapec je tvárný, vnímavý, schopen zvnitřnit žádoucí společenské vzorce a posílit auto korektivní složku. Je otevřený vedení, pedagogicky ovlivnitelný. Pod chycením citlivosti, rozvojem sebeúcty, oceňováním a harmonizací je možné chlapce formovat.

Výrazným rysem chlapce je nezdrženlivost. Překračování pravidel a posouvání hranic, předvádění se před dětmi. Je rád středem pozornosti, sociálně expanzivní, pro pozornost kamarádů schopen primitivního předvádění, často v roli „exota“. Nedomyšlí důsledky svého jednání, nemá do těchto situací vhléd, chybí autokorekce, jedná pudově „ted' a tady“. Na korekci reaguje, i když někdy zkouší dělat, že neslyší.

Vnitřně je nejistý, bojácný, se strachem o svou osobu, není spokojen sám se sebou, touží po uznání a přijetí. Napětí v sobě dusí, často neví, jak ho vyventilovat. V zátěžových situacích se objevují i sebezáchovné agresivní reakce (křik, verbální agrese), ale bez projevů fyzické agrese. Není primárně agresivní.

Rád si povídá s dospělými, vyhledává bezpečné prostředí. Pod vedením dospělého schopen středně dobrého účelového jednání. Mravní vědomí osvojeno, morální složka je ale nedostatečná, dá se ale obstojně rozvíjet. Primárně je sebestředný, pudový, orientovaný na rodinu, peníze a zábavu. V horním poli se nachází i humor, chlapec humorem rozpouští své napětí, realizuje se. Do budoucna bude potřebovat pomoci v psychosexuálním vývoji

Ze závěrečné zprávy vychovatelů:

po příchodu do zařízení se chlapec držel stranou, spíše se snažil unikat pozornosti okolí. Ve skupině vrstevníků se zpočátku příliš neprosazoval, byl naladěný vstřícně k dospělému a snažil se vyhovět požadavkům a režimu zařízení. Pozornost ve skupině si po zabydlení v novém prostředí získával často šaškováním, nevadilo mu, když se okolí nesmálo jeho projevům, ale přímo jemu. Na druhou stranu dokázal působit dobromyslně a děti ve skupině ho celkem respektovaly a jeho legrácky braly. Do společných aktivit se moc nezapojoval, rád sám poslouchal hudbu, zpíval a tancoval.

Ze závěrečné zprávy školy:

dle předchozí školy má Petr výkyvy v chování. Jednou je milý, ochotný, slušný, poté vzdorovitý, vulgární. Při vyučování se celkem snaží, pracuje však volnějším tempem.

Ve výchovném ústavu se hodnocení původní školy potvrdilo částečně. V adaptační fázi byl celkem klidný, zapojil se do třídního kolektivu. Během pobytu došlo k mírnému zhoršení chování. (odmlouvání, drzosti, vulgarita). Chlapec je snadno ovlivnitelný problémovými jedinci, sám má někdy tendence se předvádět a narušovat průběh výuky. O hodinách pracuje volnějším tempem, zadaný úkol splní, často však bez zájmu a nebdale.

Slyší spíše na přátelský přístup, zvladatelný běžnými pedagogickými prostředky. Vyhledává společnost dospělého, je ochoten s něčím pomoci, převládá u něho dobrá nálada.

V matematice a v českém jazyce má nedostatky z předchozích ročníků, nové učivo si osvojuje velmi pomaleji, pozornost nestálá.

Pobyt v dětském domově:

v dětském domově od 2.11.2004 do 19.6.2014. Toto období není ve složce dítěte podrobně zmapováno. K přemístění Petra z dětského domova do výchovného ústavu došlo především v důsledku nevhodného sexuálního chování a fyzického napadení vychovatelů a sourozenců.

Pobyt ve výchovném ústavu:

do výchovného ústavu nastoupil 19.6.2014 jako žák 9. třídy základní školy. Po ukončení základní školy nastoupil do dvouletého učebního oboru stavební práce.

Adaptace, výjezdy na dovolenky a návraty, útěky – motivy, rodinné kontakty:

adaptace proběhla celkem rychle. Útěkové tendence nebyly po dobu několika měsíců zaznamenány, na dovolenky jezdil pravidelně k otci, vracel se včas a v pořádku. Prvního a dosud jediného dlouhodobého útěku se dopustil před vánočními prázdninami, kdy utekl vychovateli ze zoologické zahrady. Během tohoto dlouhodobého útěku se nedopustil žádné trestné činnosti.

Sebeobsluha, hygienické návyky, vloh, dovednosti a předpoklady, vytrvalost a soustředění, zájmová orientace a stálost:

sebeobsluha a hygienické návyky byly na dobré úrovni, nevyžadoval vůbec dohledu vychovatele. Chlapec je překvapivě k jeho postavě mrštný, rád tančí, má rád hudbu a rád hraje na hudební nástroje, také z pohybových aktivit preferuje plavání a posilovnu. Po podaném výkonu, z důvodu obezity, bývá někdy hodně unavený, rád by jen tak ležel a spal.

Vztah k učivu, ambice a profesní orientace:

v přípravě na výuku je potřeba dohled pedagoga, vlastní aktivita je velmi slabá. Chlapec se učí průměrně, výrazně lepších výsledků nedosahuje.

Pozice ve skupině, sociální přizpůsobivost, kvalita a vytrvalost vztahů, vystupování a vztah k dospělým:

Vzhledem ke své mohutné postavě se snažil svým despotickým chováním zaujmout pozici obávaného jedince v kolektivu, je rád středem pozornosti, pro svůj specifický projev chování je „KOMIKEM“ skupiny, je chlapci oblíbený. Autoritu dospělých respektuje.

ZÁVĚR

Sledovat chlapce ve skupině, jeho chování hlavně vůči slabším jedincům. Vést ke kooperaci, pomoci druhým. Nastavit jasné a pevné mantinely, nedovolit posouvat hranice. Pracovat na přijetí kritiky, náhledu na nevhodnost svého chování. Korekce nevhodných projevů vůči ženám. Vést k odpovědnosti za své chování.

3.3. Případová studie Lukáše

ANAMNÉZA

Rodinná anamnéza:

Otec: věk 36 let, základní vzdělání, v evidenci úřadu práce

Matka: věk 36 let, základní vzdělání, ve výkonu trestu odnětí svobody

Sourozenci: dva mladší bratry a dvě mladší sestry

Jedná se o úplnou rodinu, která je v péči úřadů od roku 2006, kdy poprvé základní škola nahlásila problémové chování chlapce. Škola ze začátku řešila problémy s matkou, ta slibovala nápravu, byla však nedůsledná. Později přestala se školou spolupracovat úplně. V březnu 2006 škola upozornila 20 neomluvených hodin, když byl chlapec v době školního vyučování vidán venku a v obchodě. Na základě toho byla rodina navštívena v místě bydliště, kdy rodiče přislíbili spolupráci s orgánem sociálně právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) i se školou. Matka se školou ani OSPOD i přes příslib nespolupracovala a u Lukáše se problémové chování stupňovalo.

Chlapec je nejstarší z pěti dětí. Rodina žije v bytě 1+1 standardní hygienické kategorie. Na výchově se podílela také babička a dědeček. V rodině je tolerována majetková trestná činnost, oba rodiče již trestání. Otec byl v květnu 2008 propuštěn z VTOS. V současné době je opakovaně ve VTOS matka.

Osobní anamnéza:

Lukáš je z 1. těhotenství, porod ve 39. týdnu, porodní hmotnost 3 550g, výška 51 cm. Běžné dětské nemoci. Očkován dle očkovacího kalendáře. Bližší údaje o průběhu těhotenství, porodu, psychomotorického vývoje, řeči a případných úrazech nebylo možné zjistit.

Do mateřské školy nechodil, odklad školní docházky neměl. Výchovné problémy začaly již v první třídě, kterou opakoval, jelikož propadl z českého jazyka a měl druhý stupeň známky z chování za krádež koloběžky. Od počátku školní docházky měl ve škole problémy s chováním. Vyvolával konflikty mezi spolužáky, dětem vyhrožoval, bil je, kradl, často dostával poznámky. Problémy se nadále stupňovaly, chlapec měl značnou neomluvenou absenci, k čemuž se přidalo lhaní, cílené slovní útoky na spolužáky, zastrašování a šikanování dětí. Toto řešeno důtkami a sníženými známkami z chování. Došlo také k tomu, že sexuálně obtěžoval spolužačku a vyhrožoval jí. Proto byl prostřednictvím OSPOD podán návrh k okresnímu soudu k zahájení řízení o realizaci výchovného opatření. Otec i matka souhlasili s realizací a chlapec byl umístěn do dětského diagnostického ústavu, zároveň mu byla uložena ochranná výchova.

OCHRANNÁ VÝCHOVA

Pobyt v dětském diagnostickém ústavu:

rozsudkem okresního soudu byla na Lukáše uložena ochranná výchova pro dopuštění se rozsáhlé trestné činnosti, krádeže, záškoláctví, napadení vrstevníku, vyhrožování a sexuální obtěžování.

Do DDÚ nastoupil 12.3.2009 a pobyt v něm trval do 15.10.2006. V průběhu pobytu byl vyšetřen psychologem, závěrečnou zprávu zpracovali rovněž vychovatelé, speciální pedagog, třídní učitel, sociální pracovnice a zdravotní sestra.

Ze zprávy psychologa:

úvodní zájem při vyšetření relativně rychle opadá, má tendence ke vzdávání úkolů, které se mu jeví jako těžší. Zvýšený psychomotorický neklid dle WISC III dosahuje podprůměrného intelektu s nevyrovnaným výkonem v jednotlivých sub testech. Velmi slabého výkonu dosahuje v sub testu porozumění sociálním situacím, což koresponduje s anamnestickými údaji. Vzdělanostní zanedbanost je znatelná i v dalších sub testech citlivých na dané téma. Dobrého výsledku dosahuje v manipulaci s předměty a orientace v prostoru, dávají tak naději pro eventuální vyučení v oboru, pro který by se nezletilého podařilo namotivovat. Verbální intelekt má hodnotu 69 bodů IQ, názorový 74. celkový 69 a odpovídá tak zařazení do praktické školy. Z projektových metod znatelná nestabilita v prožívání a chování vůči okolí, tendence k podmaňování si okolí, dominanci. ROR protokol velmi chudý, simplexní ve formě i obsahu. Naznačuje významně zhoršenou sociální adaptabilitu. Na neznámou situaci reaguje rezignovaností a skrytým nebo i manifestním odporem. V dotaznících zaměřený na míru úzkostného prožívání dosahuje výrazně nadprůměrných hodnot, požitek nejistoty je pak jedním ze zdrojů, které napomáhají k výskytu problémových situací, ve kterých se ocitá. Dalším významným znakem je vysoká hodnota ve škále, která je průvodním jevem poruch chování, což anamnestická data opět prokazují.

V projekcích velmi slabý, nerozvinutý smysl pro vnímání budoucnosti, volní vlastnosti mizivé, citové vazby mělké. Odkaz na možné otcovy tendence ke zneužívání alkoholu. Patrné dysortografické těžkosti.

Ze zprávy speciálního pedagoga:

Lukáš je teprve 11letý výchovně zanedbaný chlapec s opakovanými antisociálními poruchami chování. Na svůj věk je přiměřeně tělesně vyspělý, fyzicky zdatný a obratný. Intelektové schopnosti má podprůměrné, až defektní. Jeho osobnost je simplexní, společensky se disharmonicky vyvíjející. Po emoční stránce je chlapec primitivně impulzivní, vztahovačný s konfliktními až agresivními reakcemi. Upřednostňuje bezprostřední konzumní způsob života bez zodpovědného přijetí důsledků za své jednání. Parazituje na humanistickém sociálním základě státu a nedokonalosti zákonů.

Chlapec se bude nadále pravděpodobně beztrestně podílet na trestné činnosti, neboť se prakticky přesvědčil o benevolenci trestního zákona. Ani uložená ochranná výchova ho nemůže zastavit, protože od svých podobných kamarádů ví, že neexistuje v České republice žádný ústav, odkud by nemohl utéci. Bude z něj proto permanentní útěkář, který si bude dělat, co chce. Dle státního zastupitelství můžeme za současných zákonných norem jen čekat do dovršení 15let chlapce, a pak ho na nějakou dobu uvěznit (kriminální dráha). A také doufat, že poškození obyvatelé budou pojištěni, protože jinak jim nikdo způsobenou škodu nezaplatí.

Ze závěrečné zprávy vychovatelů:

po nástupu do DDÚ poněkud méně ochotně komunikoval s vychovateli, jen nerad respektoval pokyny a některé děti fyzicky napadal. Opakovaně se pokusil o útěk a utekl. Základní dovednosti, osobní hygienu, zvládá dobře, jen o nehty by se mohl starat pečlivěji, dostatečně dbá o čistotu ošacení i obuvi. Osobní věci mívá uklizené a v pořádku.

Po návratu z útěku se poměrně rychle zapojil do kolektivu starších dětí, které při dostatečném dozoru vychovatele již nenapadal, neurážel. Aktivně se zapojoval především do pohybových aktivit, těšil se na vycházky. Bavily ho zejména míčové hry. Po počátečních rozpacích se rád zapojoval do aktivit se psem.

Ze závěrečné zprávy školy:

v hodinách pracuje velice nesoustředěně a má problémy s dodržováním kázně. Často odmítal pracovat a vyrušoval. Výmluvy byly stále stejné. Pravidelně sděloval, že látku neumí, neví si s ní rady a ještě se ji ve škole neučil. Teprve po důrazné domluvě začal pracovat a výsledky dokazovaly jeho další lži.

Osvojení nového učiva je spíše pomalejší. Zapamatování je krátkodobější, je nutné častější opakování a procvičování již probraného učiva. Téměř ve všech předmětech je nutná pomoc zejména při řešení samostatných úkolů. Problémem je nesoustředěnost a neschopnost se delší dobu zabývat jedním problémem. Při prvním neúspěchu práci často vzdává nebo všemožně usiluje o opsání úkolu od spolužáků.

V jeho případě je nutná neustálá kontrola a pobízení do práce, přičemž je velice obtížné ho jakkoli motivovat.

Pobyt v dětském domově se školou:

v dětském domově od 15.10.2009 do 3.7.2013. Toto období není ve složce dítěte podrobně zmapováno.

Pobyt ve výchovném ústavu:

do výchovného ústavu nastoupil 3.7.2013 jako žák 1. ročníku dvouletého učebního oboru stavební práce.

Adaptace, výjezdy na dovolenky a návraty, útěky – motivy, rodinné kontakty:

adaptován na podmínky vězení, podmínky ochranné výchovy absolutně nerespektuje. Po příchodu do zařízení se dopustil několika útěku, po zadržení byl umístěn zpět do zařízení, viditelně pod vlivem návykových látek (pervitin). Na útěcích páchal velké množství trestních činů, převážně loupežné přepadení a krádeže. V srpnu 2013 byl za tyto činy dodán do vazební věznice a v říjnu 2013 zpět do výchovného ústavu. Tyto jeho útěky a trestná činnost se opět opakovaly. V listopadu 2013 byl opět vzat do vazební věznice a posléze do výkonu trestu pro mladistvé, kde pobýval až do listopadu 2014. V současné době je v zařízení, jezdí na dovolenky ke své rodině, ze kterých se vrací zpět do zařízení. Důvodem návratů z dovolenek je obava z výkonu trestu, je stále šetřen Policií České republiky za trestné činy.

Sebeobsluha, hygienické návyky, vloh, dovednosti a předpoklady, vytrvalost a soustředění, zájmová orientace a stálost:

sebeobsluha a hygienické návyky byly na dobré úrovni, nevyžadoval vůbec dohled vychovatele. Je pomalejší, snaží se vyhnout veškerým aktivitám jak sportovním, tak pracovním činnostem. Jediné k čemu ho lze motivovat, a co ho uklidňuje, je hraní na hudební nástroj, což odvádí jeho pozornost k závadovému chování.

Vztah k učivu, ambice a profesní orientace:

v přípravě na výuku je potřeba dohled pedagoga, vlastní aktivita je velmi slabá. Z důvodu dlouhodobých útěků, vazby a výkonu trestu odnětí svobody je vždy nehodnocen z každého předmětu.

Pozice ve skupině, sociální přizpůsobivost, kvalita a vytrvalost vztahů, vystupování a vztah k dospělým:

silné manipulativní tendence, cílené rozvrácení morálky ve skupině, snaha postavit ostatní chlapce do opozice, vedoucí až k agresii, vůči dospělým. Sám konflikt nezačne, až sám v průběhu se přidá a konflikt dál silně vyhrocuje. Svádí vinu, ve všem, na ostatní, neustále mění své vyprávění, proč a co se kde stalo.

Co jiný dospělí, nebo i dítě, to jiná verze toho, co se stalo. Dopouští se krádeží vůči ostatním dětem, sklony k manipulaci s okolím a šikaně slabších jedinců.

ZÁVĚR

Nastavení jasných a pevných mantinelů. Důsledný a jednotný přístup. Dodržování společensky uznávaných norem. Akceptace rozsudku o uložení ochranné výchovy se všemi povinnostmi z toho vyplývajícími. Drogová abstinence. Zvyšování frustrační tolerance, anticipace důsledků jeho činů. Neustále mu opakovat, že jeho další útěk znamená opětovný pobyt ve vazební věznici či ve věznici pro mladistvé.

3.4. Případová studie Marka

ANAMNÉZA

Rodinná anamnéza:

Otec: věk 40 let, základní vzdělání, zaměstnán u technických služeb

Matka: věk 37 let, základní vzdělání, v evidenci úřadu práce

Sourozenci: čtyři mladší sestry

Rodiče mladistvého žijí v partnerském svazku. Rodina bydlela v posledních letech v panelových domech, ve větších bytech. V současné době rodina bydlí na azylové ubytovně, kde je kumulován větší počet sociálně slabých rodin. Dle zprávy orgánu sociálně právní ochrany dětí, nedostatek finančních prostředků byl i jedním z důvodů, proč se rodina odstěhovala z panelového bytu o velikosti 4+1 na ubytovnu, kde žije ve dvou místnostech. Domácnost je vybavena vším potřebným. Zařízení a vybavení je novější a udržované v čistotě a pořádku. Příjem rodiny je zajišťován příjmem ze zaměstnání otce, který pracuje pro technické služby. Další příjem tvoří dávky státní sociální podpory a dávky ze systému v hmotné nouzi.

Spisová dokumentace je vedena na OSPOD od roku 2000, kdy bylo prováděno šetření pro účely výplaty dávek státní sociální podpory. Poté rodina nebyla několik let sledována, a to až do roku 2007, kdy byl Marek zadržen v SRN při krádeži poklopů kanálů. Poté byla v rodině v roce 2009 řešena neomluvená absence dětí ve škole a následně od roku 2010 je řešena vysoká neomluvená absence u Marka a jeho trestná činnost. Chlapec přestal docházet do školy úplně a rodiče i přes to, že jim byla uložena sankce, chlapce do školy neposílali, nebyli schopni přimět chlapce k plnění povinné školní docházky. Proto OSPOD podal na Policie České republiky podnět k prošetření, zda se rodiče nedopouští trestného činu zanedbání péče. Rodiče nejsou ve výchově důsledný, Marek si dělá co chce a rodiče nerespektuje.

Osobní anamnéza:

Marek je z prvního těhotenství, porod ve 39. týdnu, porodní hmotnost 3 130g, výška 41 cm. Běžné dětské nemoci. Očkován dle očkovacího kalendáře. Varicella

2001, hepatitida C od roku 2011. Bližší údaje o průběhu těhotenství, porodu, psychomotorického vývoje, řeči a případných úrazech nebylo možné zjistit.

Do mateřské školy nechodil, odklad školní docházky neměl. Výchovné problémy začaly již na prvním stupni. Pátou třídu opakoval dvakrát. Nedocházel téměř rok do školy, neplnil si tím povinnou školní docházku. V době kdy není ve škole, potuluje se venku, a to i v pozdních nočních hodinách a páchá trestnou činnost. OSPOD se pokoušel chlapce přimět ke školní docházce, několikrát byla vedena jednání na OSPOD se školou i s rodiči, vše ale bylo bez úspěchu. Marek opakovaně sliboval nápravu, ale k té nedošlo. Nápravu i sliboval u hlavního líčení u okresního soudu, kde byl projednávána jeden čin, z jeho více trestních činů, za který mu bylo uloženo opatření – napomenutí s výstrahou. Následně bylo proti němu zahájeno další trestní stíhání. Za trestnou činnost mu byla rozsudkem OS uložena ochranná výchova a Marek byl předán do dětského diagnostického ústavu.

OCHRANNÁ VÝCHOVA

Pobyt v dětském diagnostickém ústavu:

rozsudkem okresního soudu byla nad Markem uložena ochranná výchova pro dopouštění se rozsáhlé trestné činnosti, krádeže, záškoláctví, užívání návykových látek. Do DDÚ nastoupil 17. 5. 2011 a pobyt v něm trval do 19. 6. 2011. V průběhu pobytu byl vyšetřen psychologem, závěrečnou zprávu zpracovali rovněž vychovatelé, speciální pedagog, třídní učitel, sociální pracovnice a zdravotní sestra.

Ze zprávy psychologa:

intelekt orientačně v pásmu podprůměru, výsledky komplexního inteligenčního testu (WISC VIQ 77, PIQ 72, CIQ 74) nelze považovat za zcela relevantní, jelikož některé sub testy byly administrovány po návratu z útěku (není vyloučena intoxikace), což získané výsledky mohlo ovlivnit. Odráží se záškoláctví, stimulačně chudé výchovné prostředí. Velké nedostatky zaznamenané ve všeobecné informovanosti, zvýšená chybovost v jednoduchých matematických operacích, chudší slovní zásoba, velmi pomalé tempo. Velmi dobře skóruje v krátkodobé paměti. Chlapec vyžaduje časté povzbuzování, podněcování k činnosti – poměrně snadno se vzdává, v těžších úlohách má tendenci je opustit – nutné časté zvyšování motivace.

Kresba postavy organická, disproporcionální, nese agresivní znaky. Díky nízké frustrační toleranci a vysoké afektivní dráždivosti může u něj dojít k výbuchům hněvu, vzteku. Agresivita byla zaznamenána v kresebných projektivních technikách, potvrzena v Hand testu zjišťujícího predikci k agresivnímu jednání. V DDÚ vyhrožování agresí i vůči dospělým v situaci, kdy se pokoušel opět o útěk. Při zdolávání překážek nelze vyloučit fyzické napadení i dospělého. Pudový, impulzivní.

Chlapec byl v kontaktu s matkou, po těchto rozhovorech vždy výrazně plačtivý.

Ze zprávy speciálního pedagoga:

Od počátku pobytu působil chlapec jako velmi nevyrovnaný. Jakékoliv požadavky a nároky okolí byly pro něj velmi náročné, nedokázal se přizpůsobit běžným sociálním normám přijatelným způsobem.

Marek je nezralý, plný dětských závislostí, které ve spojení s jeho fyzickou silou dělají z něho osobu nebezpečnou pro své okolí. Svoje závislosti na rodině či na slasti, kterou přinášejí návykové látky, není schopen zvládnout. Navíc ani nechce a nechápe potřebu na sobě pracovat. Má velmi úzkou škálu technik, jak řešit problémy, a to únik, útěk, případně fyzickou agresi vůči objektům, které mu brání dosáhnout svého. Poznal, že jeho agresivnímu chování je ustupováno a používá tuto strategii při náznavu, že by mohl být omezen ve svých potřebách. Napětí, nervozita postupně přerůstají v expanzivní projevy, které má částečně pod kontrolou. Podvědomě cítí, že tímto způsobem dokáže dosáhnout svého. Jeho poruchy chování nejsou ani tak záležitostí psychiatrickou, ale především etopedickou.

Je potřeba dosáhnout toho, aby bylo zamezeno jeho trestné činnosti. Chlapec není schopen jít do vztahu, je sebestředný, závislý na svém egu. Pocity viny či reálnější sebe náhled nad svým chováním mu chybějí.

Je potřeba vytrhnout ho z prostředí, kde páchal trestnou činnost a důsledně kontrolovat jeho projevy.

Ze závěrečné zprávy vychovatelů:

jeho chování v DDÚ po dobu pobytu bylo klidné, ale ne příliš dlouhé. Měl opakované útky.

Ve skupině se příliš neprojevoval, spíše se držel stranou. Na začátku pobytu byl hodně nervózní, snažil se dospěle přemluvit, aby ho pustili na útěk. Po návštěvě sestry se jeho chování zklidnilo a tvrdil, že pobyt zvládne. Pomalu se ztotožňoval s danými pravidly, a pokud udělal něco, za co byl napomenut, dokázal se dospělemu bez vyzvání omluvit, přiznat chybu. Mezi chlapci si hledal kamarády s problémovým chováním. Po návratu z prvního útěku bylo jeho chování ještě v pořádku. Byl pracovitý, respektoval dospělého.

V činnostech se chlapec moc neprojevoval. Na vyzvání dospělého se do všeho zapojil, ale nejraději by byl natažený na gauči u televize. Neměl žádné zájmy a ani neměl o jiné zájem.

S dospělými vycházel dobře, pouze při nástupu a do jeho druhého útěku. Potom s ním byly velké problémy. Nerespektování dospělých, agrese vůči dospělým. Ve většině případů byl přivážen do DDÚ pod vlivem návykových látek. Po odchodu policie s ním začaly být velké problémy. Byl velice agresivní, neustále utíkal po budově před dospělými, byl velmi vulgární, dospělé urážel, bral proti nim židle či násady od košťat. Využil všechny prostředky k tomu, aby mohl utéct, aniž by bral na někoho či něco ohled. Při jeho posledním útěku z DDÚ dokonce odcizil klíče.

Ze závěrečné zprávy školy:

školu v DDÚ navštěvoval cca 9 dní, ostatní pobyt strávil na útěku. Z počátku zaznamenán nápadný psychomotorický neklid – stále si s něčím hrál, houpal se na židli, byl plný napětí, chyběly mu dle jeho vyjádření cigarety. Po prvním útěku sice tyto projevy vymezily, ale následoval vzápětí útěk druhý a pak již do školy nenastoupil. Při hodinách pracoval spíše mechanicky, opisoval a přepisoval zadané texty, do výuky se nezapojoval ani dotazy, ani jiným zájmem. K učiteli byl slušný. Během krátkého pobytu všechny sešity téměř vytrhal.

Pobyt v dětském domově se školou:

v dětském domově od 19. 6. 2011 do 1. 9. 2012. Toto období není ve složce dítěte podrobně zmapováno.

Pobyt ve výchovném ústavu:

do zařízení nastoupil 1. 9. 2012 jako žák 1. ročníku dvouletého učebního oboru stavební práce.

Adaptace, výjezdy na dovolenky a návraty, útěky – motivy, rodinné kontakty:

po nástupu do zařízení došlo k výraznému zlepšení chování, adaptace proběhla bez problémů. Po dvou měsících mladistvý odjel na dovolenku, ze které se nevrátil, byl vyhlášen na útěku a po zadržení byl umístěn zpět do zařízení, viditelně pod vlivem návykových látek (pervitin). Na útěcích páchal velké množství trestných činů, převážně loupežné přepadení a krádeže. Tyto útěky a páchaní trestné činnosti se několikrát opakovalo a Marek byl vzat v dubnu 2013 do vazební věznice, ze které byl vrácen v červnu 2013 zpět do zařízení. V červenci 2013 byl hospitalizován v nemocnici, ze které utekl. V září 2013 byl zadržen Policií České republiky a dodán zpět do zařízení. Téhož dne byl opětovně vzat do vazební věznice a později eskortován k výkonu trestu odnětí svobody v trvání jedenácti měsíců do věznice pro mladistvé, kde pobýval do srpna 2014. V srpnu 2014, kdy byl dodán do zařízení, byl opět po třech dnech vzat do vazební věznice. Během těchto tří dnů se dopustil závažné trestné činnosti šikany a znásilnění. Ve vazební věznici se nachází dosud.

Sebeobsluha, hygienické návyky, vloh, dovednosti a předpoklady, vytrvalost a soustředění, zájmová orientace a stálost:

sebeobsluha a hygienické návyky byly na dobré úrovni, nevyžadoval vůbec dohledu vychovatele. Je aktivní a vytrvalý, jak ve sportovních, tak pracovních činnostech. Nejraději hraje fotbal a zpívá.

Vztah k učivu, ambice a profesní orientace:

v přípravě na výuku je potřeba dohled pedagoga, vlastní aktivita je velmi slabá. Z důvodu dlouhodobých útěků, vazby a výkonu trestu odnětí svobody, je vždy nehodnocen z každého předmětu.

Pozice ve skupině, sociální přizpůsobivost, kvalita a vytrvalost vztahů, vystupování a vztah k dospělým:

v případě, že chlapec působí na oddělení, je hodnocen kladně, aktivně přistupuje k činnostem, svědomitě a pečlivě plní zadané úkoly, chování má vstřícné a slušné, chová se dobře i k ostatním chlapcům. Ve skupině patří mezi oblíbené chlapce. Po návratech z útěků, během kterých užívá pervitin, evidentní abstinenční příznaky a zkratové jednání vůči dospělým i dětem.

ZÁVĚR

Nastavení jasných a pevných mantinelů. Důsledný a jednotný přístup. Prohlubovat zájem o sportovní, zájmové, pracovní činnosti, rozšiřovat vědomosti, znalosti, sebekontrola. Akceptace rozsudku o uložení ochranné výchovy se všemi povinnostmi z toho vyplývajícími. Drogová abstinence. Zvyšování frustrační tolerance, anticipace důsledků jeho činů. Neustále mu opakovat, že jeho další útěk nebo trestní čin znamená opětovný pobyt ve vazební věznici či ve věznici pro mladistvé.

ZÁVĚR

V rámci své bakalářské práce jsem se zaměřila na popis a charakteristiku vzniku poruch chování a na rozvoj těchto poruch chování u jedinců, kteří jsou umístěni ve školských zařízeních s ústavní nebo ochrannou výchovou.

Dále jsem rozdělila možnosti jejich prevence a terapie, jakož i faktory ovlivňující chování z hlediska vzniku rodinného zázemí, výchovy, sociálních a společenských norem.

Charakteristika poruch chování je také soustředována na možný rozsah, dopady a závažnost jednání v chování jedince, jeho sociálních vztahů a dodržování pravidel zákonně postavených norem.

Práce poukazuje na tyto jedince, u kterých převažují poruchy chování již z raného dětství a v mnoha případech u nich zůstávají i v dospělosti.

Z výstupu mé práce jsem dospěla k následujícímu:

- nejzásadnější vliv na chování jedince má rodina, patří sem ale také vlastnosti dědičné, které se mohou různými způsoby a výchovou korigovat. V případě nefungujícího rodinného prostředí přichází jedinec do stavu, kdy u něj může docházet k porušování platných společenských norem, které může vést až k delikventnímu jednání,
- zásadní vliv má také výchova, která je pro jedince důležitá, má velmi podstatný vliv na emoční schopnosti jedince.
- závěrem bych zdůraznila, že ve většině případů se může jednat o dopad nezralosti jedinců, kteří sami nevědí či si nedokáží vyložit své jednání. V tomto případě je včasná prevence a terapie těchto poruch chování jedinců významná v podchycení a nápravě v raných etapách jejich rozvoje.

Shrnutí

Empirickou částí jsem se snažila poukázat na reálie zmíněné v části teoretické. V případě Radka lze jasně spatřovat počátek poruchy již v raném věku, deprivaci. Naproti tomu případ Marka jasně reprezentuje nevhodnou výchovu v době, kdy chlapec začal navštěvovat školní zařízení, kdy rodina neřešila dodržování povinné školní docházky. Nerealizovala tak dostatek odpovědnosti při dodržování norem upravující život ve společnosti, čímž u Radka došlo k porušování těchto norem, a to později formou delikventního chování.

Došla jsem k závěru, že úspěch resocializace rovněž závisí na primárních vztazích mladistvého, na funkčnosti jeho zázemí mimo hranice výchovného zařízení, zejména u prvních dvou stupňů poruchy chování.

V případě tzv. antisociálních poruch chování se domnívám, že prostředky k vnitřní restrukturalizaci hodnotového systému dospívajícího jsou omezenější, a u takovýchto jedinců hraje neméně významnou roli vedle snahy o resocializaci detence, tj. jistá míra ochrany společnosti. Subjektivní zkušenosti, o které se se mnou podělila sociální pracovnice výchovného ústavu, nebyly v rozporu s mým osobním, vnějším hodnocením souvislostí mezi teoretickými východisky a případovými studii.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů:

FISCHER, S. a ŠKODA, J. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2008, 205 s. ISBN 9788073870140.

KOUKOLÍK, F. a DRTILOVÁ, J. *Vzpouza deprivantů: o špatných lidech, skupinové hlouposti a uchvácené moci*. Editor Lubomír Houdek. Praha: Makropulos, 1996, 303 s. ISBN 8090177689

MACEK, P. *Adolescence: Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. 1.vyd. Praha: Portál, 1999, 207 s. ISBN 80-717-8348-X

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ A. *Mládež a delikvence*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998, 335 p. ISBN 80-717-8226-2

SLOMEK, Z. *Etopedie: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010, 198 s. ISBN 978-808-6723-846

VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997, 170 s. ISBN 80-718-4488-8

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4

VOJTÍK, V., MACHOVÁ J., BŘICHÁČEK V. a Obálka Jitka BALIHAROVÁ. *Poruchy vývoje dětí a mladistvých a jejich projevy v rodině a ve škole: příručka pro pedagogy a rodiče*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-042-4650-8.

Seznam použitých zahraničních zdrojů:

GOLEMAN, D. *Emoční inteligence: Proč může být emoční inteligence důležitější než IQ*. 1. vyd. Praha: Columbus, 1997, 348 s. ISBN 80-859-2848-5

TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 198 s. ISBN 8071785032

Seznam použitých legislativních dokumentů:

Zákon č. 218/2003 Sb., *o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)*

Zákon č. 359/1999 Sb., *ze dne 9.12.1999 o sociálně-právní ochraně dětí*

Zákon č. 109/2002 Sb., *ze dne 5.2.2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Olga Kalašová

Obor: Bezpečnostní studia

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Poruchy chování dospívajících dětí umístěných ve školských zařízeních s ústavní nebo ochrannou výchovou

Rok: 2015

Počet stran textu: 43

Počet titulů českých použitých zdrojů: 8

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 2

Počet použitých legislativních dokumentů: 3

Vedoucí práce: Doc. JUDr. Mgr. Spurný Joža, Ph.D.